

Br. 1

Gospodin Jov.M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 16/29. jun 1914. godine
(telegrafskim putem)

Bečka štampa tvrdi da je sudska istraga već pokazala da je sarajevski zločin pripremljen u Beogradu; nadalje, da je čitava zavera u širem smislu organizovana u Beogradu među omladinom inspirisanom idejom o Velikoj Srbiji, kao i da beogradska štampa podbunjuje javno mnjenje objavljujući članke o nepodnošljivim uslovima u Bosni. Ovakvi članci, prema bečkoj štampi, imaju snažan uticaj s obzirom na to da se srpski listovi u velikim količinama krijumčare u Bosnu.

Br. 2

Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 17/30. jun 1914. godine
(telegrafskim putem)

U Beču je sve očiglednija tendencija da se u očima Evrope zločin počinjen nad austrougarskim prestolonaslednikom predstavi kao zaverenički akt smišljen u Srbiji. Smisao je u tome da se on iskoristi kao političko oružje protiv nas. Stoga najveću pažnju treba posvetiti tome u kakvom tonu će naša štampa pisati svoje članke o zločinu u Sarajevu.

Br. 3

Dr M. Jovanović, otpravnik poslova u Berlinu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Berlin, 17/30. jun 1914. godine
(telegrafski putem)

Berlinska štampa, objavljujući članke na osnovu informacija iz Beča i Budimpešte u kojima se sarajevski zločin povezuje sa Srbijom, dovodi nemačko javno mnjenje u zabludu.

Br. 4

Dr M. Jovanović, otpravnik poslova u Berlinu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova

Berlin, 17/30. jun 1914. godine
(telegrafskim putem)

U Nemačkoj raste neprijateljstvo javnog mnjenja prema nama a podstiču ga lažni izveštaji koji dolaze iz Beča i Budimpešte. Takvi izveštaji se uporno šire uprkos kontradiktornostima koje iznose neki listovi i novinske agencije.

Br. 5

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 17/30. jun 1914. godine

Gospodine,

Budući da grof Berhtold nije mogao da me primi prilikom moje posete, razgovarao sam sa državnim podsekretarom u Ministarstvu inostranih poslova o sarajevskom zločinu. Za vreme razgovora držao sam se sledeće argumentacije:

"Srpska kraljevska vlada najenergičnije osuđuje sarajevski zločin i sa svoje strane će svakako najlojalnije učiniti sve da dokaže da neće tolerisati da se na njenoj teritoriji vrše bilo kakva agitacija ili ilegalne radnje sračunate na to da naruše naše ionako delikatne odnose sa Austro-Ugarskom. Mišljenja sam da je Vlada takođe spremna da izvede pred sud sva lica eventualno umešana u zaveru ukoliko se dokaže da takvih ima u Srbiji. Srpska kraljevska vlada, bez obzira na sve dosadašnje prepreke koje joj je postavljala austrougarska diplomatija (stvaranje nezavisne Albanije, protivljenje izlazu Srbije na Jadransko more, zahtev za reviziju Bukureštanskog mira, septembarski ultimatum itd.) ostala je privržena svojoj želji da uspostavi zdravu osnovu za naše dobrosusedske odnose. Poznato vam je da je u tom pravcu nešto učinjeno i postignuto. Srbija namerava da i dalje radi na ostvarenju tog cilja, uverena da je ostvarljiv i da treba nastaviti u tom pravcu. Sarajevski zločin ne treba i ne može obesmisлити rad na tome."

Baron Makio je primio gornje k znanju i obećao da će grofu Berhtoldu preneti sve što sam mu rekao.

Istog dana saopštio sam francuskom i ruskom ambasadoru suštinu ovog razgovora.

Čast mi je... itd.

Br. 6

Gospodin M. Djorđević, otpravnik poslova u Carigradu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Carigrad, 17/30. jun 1914. godine

Gospodine,

Danas sam vodio dug razgovor sa ovdašnjim austrougarskim ambasadorom o sarajevskom zločinu. Izrazio sam nadu da ovaj nemio dofađaj - ma šta se o njemu govorilo u izvesnim diplomatskim krugovima - neće nepovoljno uticati na odnose između Srbije i Austro-Ugarske u kojima je u poslednje vreme došlo do znatnog poboljšanja.

Ambasador je odgovorio da je takva eventualnost nemoguća i o njoj ne treba razmišljati. On je takođe bio mišljenja da su se srpsko-austrougarski odnosi mnogo poboljšali u poslednje vreme. Dodao je da u tom pravcu treba i dalje istrajno raditi. Obavestio me je da na osnovu svojih najnovijih razgovora sa grofom Berhtoldom zaključuje da je grof Berhtold zadovoljan stavom srpske vlade i da on, sa svoje strane, iskreno želi prijateljske odnose sa Srbijom.

Čast mi je...itd.

Br. 7

Gospodin M. S. Bošković, poslanik u Londonu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
London, 18 jun/1. jul 1914. godine

Zasnivajući svoje informacije na izveštajima iz austrijskih izvora, gotovo svi engleski listovi pripisuju sarajevski zločin delovanju srpskih revolucionara.

Br. 8

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Svim poslanstvima Kraljevine Srbije
Beograd, 18. jun/1. jul 1914. godine

Austrijska i mađarska štampa sve više okrivljuje Srbiju za sarajevski zločin. Cilj je providan - da se uništi visoki moralni ugled koji Srbija sada uživa u Evropi i da se akt mladog i neuravnoteženog fanatika u potpunosti politički iskoristi protiv Srbije. Ali u samoj Srbiji sarajevski zločin je najstrože osuđen u svim društvenim slojevima u smislu da su svi, zvanično i nezvanično, odmah uvideli da će ovaj zločin biti krajnje štetan ne samo za naše dobrosusedske odnose sa Austro-Ugarskom, već isto tako za naše sugrađane u toj zemlji, kao što su pokazala nedavna dešavanja. U trenutku kada Srbija čini sve što je u njenoj moći da poboljša svoje odnose sa susednom Monarhijom apsurdno je i pomisliti da je Srbija mogla neposredno ili posredno inspirisati takve akte. Naprotiv, za Srbiju je bilo od najvećeg interesa da spreči izvršenje takvog zločina. Na žalost, to nije bilo u njenoj moći jer su oba atentatora austrijski podanici. Srbija je do sada veoma vodila računa o tome da suzbija delovanje anarhoidnih elemenata, a nakon nedavnih događaja udvostručiće budnost dok će, u slučaju da takvi

elementi postoje u okviru njenih granica, prema njima preduzeti najstrože mere. Štaviše, Srbija će učiniti sve što je u njenoj moći i iskoristiti sva sredstva koja joj stoje na raspolaganju kako bi obuzdala osećanja neuravnoteženih lica unutar njenih granica. Ali Srbija ni u kom slučaju ne može dozvoliti bečkoj i budimpeštanskoj štampi da evropsko javno mnjenje dovodi u zabludu i da tešku odgovornost za zločin koji je izvršio austrijski podanik stavi na dušu celom srpskom narodu i Srbiji, kojima takvi akti mogu samo naneti štetu a ne mogu od njih imati apsolutno nikakve koristi.

Molim vas da delujete u smislu gornjih stavova i da iskoristite sve kanale kako bi se što pre okončala antisrpska kampanja u evropskoj štampi.

Br. 9

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 18. jun/1. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Sinoć su ispred Poslanstva održane demonstracije. Mogu da kažem da je policija bila veoma energična. Očuvani su red i mir. Čim dobijem sigurnu informaciju da je spaljena srpska zastava, uložiću protest kod nadležnih organa. Izvestiću vas o rezultatima. U narodu se širi mržnja prema Srbima i Srbiji, naročito u nižim slojevima katoličke veroispovesti, bečkoj štampi i vojnim krugovima. Molim vas da učinite sve što je moguće da se spreči da ne dođe do demonstracija u Srbiji, kao i da se beogradska štampa ohrabri da po svom tonu bude što je moguće umerenija. Tendencija ovde u odnosu na nas je i dalje ista. Očekuje se da će odluka o stavu koji treba da se zauzme prema Srbiji i Srbima biti doneta posle sahrane.

Br. 10

Dr M. R. Vesnić, poslanik u Parizu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Pariz, 19. jun/2. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Francuska vlada nam savetuje da zauzmemo stav najveće moguće mirnoće i pribranosti kako u zvaničnim krugovima tako i kad je reč o javnom mnjenju.

Br. 11

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču

Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 20. jun/3. jul 1914. godine

Gospodine,

Budući da su juče posmrtni ostaci nadvojvode Franca Ferdinanda i njegove supruge preneti iz Sarajeva u Beč, dao sam instrukcije da se nacionalna zastava u mojoj rezidenciji spusti na pola koplja u znak žalosti.

Povodom toga sinoć su protestovali nastojnik, drugi stanari, predstavnik vlasnika, kao i sam vlasnik, zahtevajući da se zastava ukloni. Nisu pomogla nikakva objašnjenja i pozvana je policija. Policija je privatno zatražila da se zastava ukloni kako bi se izbegli dalji neredi. Zastava nije uklonjena, te su stoga prošle noći održane bučne demonstracije ispred zgrade Poslanstva. Policija je postupala energično i nije se dogodilo ni sa zastavom ni sa zgradom ništa što bi moglo predstavljati uvredu. U 2.00 sata ujutro gomila se razišla. Današnja izdanja štampe, posebno popularni klerikalni listovi, objavljuju članke pod naslovom "Provokacija od strane srpskog poslanika", u kojima se incident u celini prikazuje neistinito.

Zastava na zgradi Poslanstva je ostala istaknuta sve do završetka službe u Dvorskoj kapeli. Čim je ceremonija završena zastava je uklonjena. Građani iz celog kvarta u kojem stanujem išli su u prefekturu i u opštinu, a obratili su se i Državnom savetu zahtevajući da se zastava ukloni.

Gomilu su podbunjivali dr Funder, glavni urednik katoličkog lista "Rajhspost", Hermengild Vagner i Leopold Mandl, sva trojica poznati kao glavni podstrekači napada u austrijskoj i nemačkoj štampi protiv Srbije i Srba.

Čast mi je...itd.

Br. 12

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 20. jun/3. jul 1914. godine

Gospodine,

U toku razgovora koji sam vodio s podsekretarom u Ministarstvu inostranih poslova u vezi sa sarajevskim zločinom, baron Makio je oštro kritikovao beogradsku štampu i ton članaka objavljenih u njoj. Tvrdio je da beogradska štampa ne podleže nikakvoj kontroli i da je stvorila neraspoloženje prema Monarhiji (die Hetzereien gegen dir Monarchie). Rekao sam mu da je štampa u Srbiji potpuno slobodna, kao i da zbog toga, kako privatna lica tako i vlada, često trpe; međutim, nema načina da se deluje protiv štampe sem da se ide na sud. Rekao sam da je u ovom slučaju krivica do austrijske i mađarske štampe koju kontroliše austrougarska vlada. Zar nije istina da je u toku poslednje dve godine austrijska i mađarska štampa napadala Srbiju na takav način da povredi njena najdelikatnija osećanja? Godišnjica nesrećnog rata protiv Bugarske je bila pre nekoliko dana. Lično sam bio svedok velikog nedostatka poštovanja s

kojim je bečka štampa pisala o Srbiji i srpskoj vojsci za vreme i posle završetka rata, kao i u pogledu mnogih drugih stvari. Štampa u Beogradu je mnogo umerenija. Na primer, u ovom slučaju, izvršen je strašan zločin i iz Beča se šalju telegrami celom svetu u kojima se optužuju ceo srpski narod i Srbija kao saučesnici užasnog sarajevskog zločina. Svi austrijski listovi pišu u tom tonu. Da li je moguće ostati ravnodušan prema tome? Čak iako je zločinac bio Srbin, ne mogu se smatrati krivim čitav srpski narod i Kraljevina Srbija niti se mogu optuživati na taj način.

Baron Makio je odgovorio "Niko ne optužuje Kraljevinu Srbiju niti njenu vladu, pa ni celokupan srpski narod. Mi optužujemo one koji ohrabruju plan o Velikoj Srbiji i rade na ostvarenju tog cilja."

Rekao sam mu da mi se čini da se od samog početka namerno ističe nacionalnost zločinca kako bi se u to uvukao Beograd i stvorio utisak da je zločin organizovala Srbija. To mi je odmah palo u oči, jer mi je poznato da se do sada o Srbima u Bosni govorilo kao o Bošnjacima, o bosanskom jeziku, o pravoslavicima u Bosni, dok se sada govori da je ubica bio Srbin, a ne da je Bosanac niti da je austrijski podanik.

"Ponavljam", rekao je baron Makio, "ne optužujemo srpsku vladu ni srpsku naciju, već razne agitatore. ... "

Zamolio sam ga da upotrebi svoj uticaj kako bi podstakao bečku štampu da ne otežava stvari svojim optužbama u ovom kritičnom trenutku kada su srpsko-austrijski odnosi stavljeni na veliko iskušenje.

Čast mi... itd.

Br. 13

Dr M.R. Vesnić, poslanik u Parizu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Pariz 21. jun/4. jul 1914. godine

Gospodine,

Prošle srede imao sam dug razgovor o sarajevskom zločinu sa gospodinom Vivijanijem, novim ministrom inostranih poslova, koji je bio u izvesnoj meri zabrinut zbog onog što se dogodilo. Iskoristio sam tu priliku da mu ukratko opišem uzroke koji su doveli do zločina a koje treba na prvom mestu tražiti u tegobnom sistemu vlasti na snazi u anektiranim oblastima, a naročito u ponašanju zvaničnika, kao i u celokupnoj politici Morhije prema svemu što je pravoslavno. On je shvatio situaciju, ali je istovremeno izrazio nadu da treba da očuvamo stav pribranosti i dostojanstva kako ne bismo davali povod za nove optužbe u Beču.

Nakon prvog trenutka uskomešanosti ovdašnje javno mnjenje se smirilo u toj meri da je sam ministar-predsednik smatrao uputnim da Burbonska palata umekša izraze koji su upotrebljeni u

izjavi koju je on ranije dao o toj pitanju u Senatu.

Čast mi je... itd.

Br. 14

Dr M. Spalajković, poslanik u Petrogradu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Petrograd, 21. jun/4. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Ministar inostranih poslova mi je rekao da će nasilje koje se vrši nad Srbima u Bosni povećati simpatije Evrope prema nama. On je mišljenja da optužbe Beča protiv nas neće biti uzete kao verodostojne. Najvažnije je da javno mnjenje u Srbiji ostane mirno.

Br. 15

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 23. jun/6. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Neraspoloženje u vojnim i vladinim krugovima prema Srbiji stalno raste zbog tona naše štampe, što Poslanstvo Austro-Ugarske u Beogradu predano koristi.

Br. 16

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 23. jun/6. jul 1914. godine

Gospodine,

Osnovni pravci i tendencije koji se mogu zapaziti u člancima bečke štampe o temi sarajevskog zločina su sledeći:

Još u nedelju popodne, 15. juna/28. juna, kada su izašla vanredna izdanja bečkih listova o zločinu nad prestolonaslednikom, u naslovima je objavljeno da su izvršioi zločina Srbi; štaviše, to je učinjeno na takav način da ostavi utisak da je reč o Srbima iz Srbije. U kasnijim izveštajima u kojima je opisivan zločin bila je приметna naglašena tendencija da se dovede u vezu sa Srbijom. Posebno su naglašene dve okolnosti a svrha im je bila da ukažu na Beograd kao na mesto odakle potiče zločin: (1) poseta obojice počinitelaca Beogradu; (2) poreklo bombi. Kao

treću i poslednju vezu u tom lancu dokaza, bečki listovi su počeli da objavljuju podatke koje su atentatori dali prilikom suđenja. Bilo je karakteristično da su mađarsko Dopisništvo, kao i mađarski listovi, naročito list Az Est, jedini bili u mogućnosti da saznaju sve o tim "dokazima". U tim dokazima se uglavnom nastoji pokazati da je: (1) utvrđeno da su se učinioci za vreme posete Beogradu družili sa komitom Mihajlom Ciganovićem; i (2) organizator i podstrekač zločina major Pribićević.

Istovremeno došla je do izražaja još jedna tendencija: da se "Narodna odbrana" smatra odgovornom za zločin. Nadalje, prošlog petka, u najnovijem izveštaju koji je mađarsko Dopisništvo dostavilo listovima navedeno je:

"Dosadašnja istraga nepobitno dokazuje da je ovaj zločin zavereničko delo. Pored dvojice počinitelaca, uhapšen je veliki broj lica, najviše mladih ljudi, za koje se, kao i za počinioce, pokazalo da ih je upotrebila beogradska Narodna odbrana za izvršenje zločina i koji su u Beogradu dobili bombe i revolvere."

Istoga dana kasno uveče mađarsko Dopisništvo dostavilo je sledeći zahtev listovima:

"Molimo urednika da ne objavljuje izveštaj koji se odnosi na sarajevski zločin koji se pojavio u našem večernjem biltenu."

U isto vreme bečko Dopisništvo objavilo je sledeću zvaničnu izjavu:

"Saznajemo iz autoritativnih izvora da se istraga koja se odnosi na zločin drži u potpunoj tajnosti. Stoga sve pojedinosti koje su objavljene u štampi treba primiti s rezervom."

Ipak, budimpeštanski listovi su nastavili da objavljuju navodne izveštaje o istrazi. U poslednjem "izveštaju" budimpeštanskog lista A Nap, koji je preštampan u jučerašnjim bečkim listovima, tendencija da se odgovornost za zločin pripíše Narodnoj odbrani još više je naglašena. Prema ovom izveštaju optuženi Gabrinović je izjavio da je general Janković glavni podstrekač zločina.

Čast mi je...itd.

Br. 17

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 24. jun/7. jul 1914. godine

Gospodine,

U uticajnim krugovima i dalje traje nesmanjena uznemirenost. Mada je car uputio pismo predsednicima vlada Austrije odnosno Ugarske, kao i ministru finansija, gospodinu Bilinskom, u kojem se apeluje da se sačuva pribranost, nemoguće je utvrditi kakav će stav vlada zauzeti prema nama. Što se njih tiče, jedna stvar je očigledna; bez obzira na to da li će se dokazati ili ne da je zločin inspirisan i pripremljen u Beogradu, oni moraju ranije ili kasnije rešiti pitanje tzv

velikosrpske agitacije unutar Habzburške monarhije. Još nije odlučeno na koji način će to učiniti i kojim će se sredstvima poslužiti u tom cilju; o tome se raspravlja naročito u visokim katoličkim i vojnim krugovima. Konačna odluka biće doneta tek kada se definitivno utvrdi šta je pokazala istraga u Sarajevu. Odluka će biti u skladu sa nalazima istrage.

U tom pogledu, Austro-Ugarska mora da izabere jedan od sledećih kurseva: da smatra nasilje u Sarajevu kao nacionalnu nesreću i kao zločin koji treba rešiti u skladu sa pribavljenim dokazima, u kom slučaju će se tražiti saradnja Srbije kako bi se sprečilo da počinioци izbegnu ekstremnu kaznu; ili da se zločin u Sarajevu tretira kao pan-srpska, južnoslovenska i pan-slovenska zavera, pri čemu će se manifestovati sva moguća mržnja prema slovenstvu, koja je dosad suzbijana. Ima mnogo indicija da se na uticajne krugove deluje tako da prihvate ovaj drugi kurs: stoga je uputno pripremiti se za odbranu. Ukoliko bi prvi i razumniji kurs bio prihvaćen, treba da učinimo sve što možemo da izađemo u susret austrijskim željama u tom pogledu.

Čast mi je... itd.

Br. 18

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Svim Poslanstvima Srbije
Beograd, 26. jun/9. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Prestolonaslednik Aleksandar gotovo svaki dan dobija preteća pisma iz Austro-Ugarske. Iskoristite to u razgovoru sa svojim kolegama i novinarima.

Br. 19

Dr M. Jovanović, otpravnik poslova u Berlinu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Berlin, 1. jul/14. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Državni sekretar mi je rekao da ne može da shvati provokativan stav srpske štampe i njene napade na Austro-Ugarsku, koja, kao velika sila, ne može tolerisati takve postupke.

Br. 20

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova

Svim Poslanstvima Srbije
Beograd, 1. jul/14. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

(1) Austrijsko Dopisništvo pokazuje izrazitu tendenciju da uznemiri javno mnjenje u Evropi. Taj Biro ne tumači ni tačno ni iskreno ton beogradske štampe. On odabira najjače izraze iz onih članaka koji sadrže odgovore na uvrede, pretnje i neistinite vesti usmerene na to da javno mnjenje dovedu u zabludu a onda ih servira austrougarskoj javnosti.

(2) Dopisništvo naročito uzima izvode iz članaka onih srpskih listova koji nisu glasila nijedne stranke niti korporacije.

(3) Još davno, u doba krize u vezi sa aneksijom, Austro-Ugarska je zabranila ulazak u zemlju svih srpskih političkih i drugih listova, te tako naša štampa ne bila u mogućnosti da uznemiri javno mnjenje u Austro-Ugarskoj i Evropi da Dopisništvo nije stavilo naglasak i širilo razne vesti koje prikuplja iz različitih srpskih listova, uz preterivanje u svakom pojedinom slučaju. Pre šest dana zabranjen je ulazak Odjeka, glasila Nezavisne radikalne stranke, u Austro-Ugarsku, tako da sada nijedan naš list ne može da uđe u Austro-Ugarsku.

(4) Kod nas je štampa potpuno slobodna. Listovi mogu biti konfiskovani samo u slučaju veleizdaje ili zbog revolucionarne propagande; u svim ostalim slučajevima konfiskacija ne nezakonita. Ne postoji cenzura štampe. S obzirom na to, treba da istaknete za njihovu informaciju, gde je to potrebno, da nemamo drugih ustavnih ili pravnih sredstava na raspolaganju radi kontrole štampe. Ipak, kada se članci u našoj štampi uporede sa onima u Austro-Ugarskoj, očigledno je da kontroverznost potiče iz austrougarskih listova, dok naši listovi samo na nju reaguju.

Molim takođe da naglasite činjenicu da je javno mnjenje u Srbiji relativno mirno i da nema želje sa naše strane da se Austro-Ugarska provocira i vređa. Niko u Evropi ne bi znao o čemu piše naša štampa da Dopisništvo ne objavljuje ove vesti s namerom da Srbiji nanese što je moguće veću štetu.

Br. 21

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Svim poslanstvima Srbije
Beograd 1/14. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

U toku proteklih nekoliko dana austrougarski listovi su širili izveštaje u smislu da su u Beogradu održane demonstracije protiv Poslanstva Austro-Ugarske, da su neki mađarski novinari ubijeni; da su austrougarski podanici u Beogradu bili maltretirani i da se sada nalaze u stanju panike; da su na sahrani pokojnog gospodina Hartviga srpski studenti demonstrirali protiv austrougarskog poslanika itd. Svi ovi izveštaji su potpuno neistiniti i izmišljeni. U Beogradu vlada potpuni mir i

ove godine nije bilo nikakvih demonstracija niti bilo kakvih nereda. Ne samo da se austrougarski poslanik i članovi njegovog osoblja kreću po gradu bez ikakvog uznemiravanja, već nijednom austrougarskom podaniku nije ni na koji način naneta uvreda, ni rečju ni delom, kao što se to izveštava u bečkim listovima; još manje može biti govora o napadu na kuću bilo kog austrougarskog podanika niti o razbijanju prozora na kući. Nijedan austrougarski podanik nije imao ni najmanje razloga za bilo kakvu žalbu. Svi ovi neistiniti izveštaji se namerno šire da bi se austrougarsko javno mnjenje uznemirilo i okrenulo protiv Srbije.

Ceo Beograd i celokupan diplomatski kor danas su prisustvovali pogrebu pokojnog gospodina Hartviga; nije bilo ni najmanjeg znaka odbojnosti sa bilo čije strane. Za sve vreme pogreba vladao je uzoran red, i to u tolikoj meri da su stranci bili impresionirani ponašanjem mase naroda kakvo se ne beleži uvek ni u njihovim zemljama u sličnim prilikama.

Molim da prenesete gornje vladi kod koje ste akreditovani, kao i štampi.

Br. 22

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 1/14. jula 1914. godine

Gospodine,

Još jednom je javno mnjenje okrenuto protiv nas od strane Literarnog biroa Ministarstva inostranih poslova Austro-Ugarske. Sa izuzetkom listova Zeit i Arbeiter Zeitung, svi austrougarski listovi su od Biroa dobili materijal i uputstvo kako da intoniraju svoje članke o temi sarajevskog zločina. I sami ste videli o kakvom je materijalu i tonu reč.

Pouzdamo sam obavešten da su ovdašnji zvanični nemački krugovi posebno nenaklonjeni prema nama. Ti krugovi imaju izvestan uticaj na napise u bečkoj štampi, posebno na one u listu Neue Freie Presse.

Pomenuti list je još uvek ekstremno antisrpski. List Neue Freie Presse, koji se mnogo čita i ima mnogobrojne prijatelje u visokim finansijskim krugovima i koji - kada je to poželjno - piše u skladu instrukcijama bečkog Presbiroa, rezimira pitanje na sledeći način: "Moramo da sredimo stvar sa Srbijom putem rata; očigledno je da su miroljubiva sredstva beskorisna. A ako već moramo da stupimo u rat pre ili kasnije, onda je bolje rešiti stvar sada."

Berza je veoma pogođena. Već dugo vremena nije zabeležen takav pad cena u Beču. Pojedine hartije od vrednosti pale su za 45 kruna.

Čast mi je... itd.

Br. 23

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 2/15. jul 1914. godine

Gospodine,

Najvažnije pitanje za nas su eventualne namere austrougarske vlade u vezi sa sarajevskim zločinom. Do sada nisam uspeo da to da utvrdim, a i moje kolege su u sličnom položaju. Sada ovde važi pravilo da se nikom ništa ne kaže.

Preksinoć su ministri Dvojne Monarhije održali sastanak. Nije bilo moguće ništa saznati o cilju i rezultatima tog sastanka. Kominike koji je o tome izdat bio je kratak i nejasan. Čini se da se opširno raspravljalo o sarajevskom zločinu ali da ništa nije odlučeno. Nije jasno da li su prisustvovali načelnik Štaba i glavnokomandujući mornarice, kao što su kružile glasine. Nakon sastanka grof Berhtold je oputovao u Išl da izvesti cara, koji se, nakon sahrane Franca Ferdinanda, vratio tamo radi zdravstvenog oporavka. U ugarskom Parlamentu grof Tisa je odgovorio na interpelacije opozicije u vezi sa sarajevskim incidentom; upoznati ste s njegovim izjavama. Njegov govor nije bio jasan i verujem da je namerno zamagljen. Ima onih koji u njemu vide znake namere da se mirno sačeka razvoj događaja kao i znake mirnoće u stavu austro-ugarske vlade, dok drugi u njemu vide skrivene namere za (rekao bih) akciju o kojoj još nije doneta odluka. Konstatovano je da nema potrebe za žurbom dok se ne objave rezultati sudske istrage. Sada je već proteklo izvesno vreme; o toj stvari se razgovaralo, raspravljalo, pisalo i ona se izvrtala; zatim je došla smrt Hartviga i uzbuna barona Gizla. U vezi s tim grofu Tisi su ponovo upućene interpelacije u ugarskom parlamentu; pročitali ste njegov odgovor. Mnogi su ovde izrazili mišljenje da je ovaj drugi govor mnogo uzdržaniji od prvog, te da to treba pripisati nalogu cara. (Berza se oporavila; i ministar rata i načelnik Štaba su otišli na odsustvo). Teško mi pada da izrazim neko mišljenje. Treba zapaziti da se u gore pomenutom govoru ne isključuje mogućnost rata, u slučaju da se ne ispune zahtevi Austro-Ugarske u pogledu sarajevskog zločina.

Jedno je sigurno: Austro-Ugarska će preduzeti diplomatske korake u Beogradu čim se završi sudska istraga u Sarajevu i čim se stvar preda sudu.

Čast mi je... itd.

Br. 24

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 2/15. jul 1914. godine

Gospodine,

Ovde se smatra da sudska istraga i istraživanja nisu dali dovoljno dokaza da se Srbija zvanično

optuži, ali se veruje da će biti optužena da toleriše izvesne revolucionarne elemente unutar svojih granica. Diplomatski krugovi ovde kritikuju i osuđuju način postupanja austrougarske vlade, naročito stav Dopisništva i bečke štampe tokom celog ovog perioda. Mnogi smatraju da je naš stav ispravan i u skladu sa dostojanstvom nacije. Smatraju samo da su pogrešni stavovi koji se izražavaju u nekim našim listovima mada priznaju da su oni izazvani pisanjem bečke štampe.

Uprkos tome što se čini da nemačko ministarstvo inostranih poslova ne odobrava antisrpsku politiku Beča, nemačka ambasada ovde ohrabruje takvu politiku upravo u ovom trenutku.

Čast mi je itd.

Br. 25

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 2/15. jul 1914. godine

Gospodine,

Koji će koraci biti preduzeti? U kom vidu? Kakve će zahteve Austro-Ugarska postaviti Srbiji? Ne verujem da bi danas i sam Balplac mogao jasno i precizno odgovoriti na ova pitanja. Mišljenja sam da se sada razrađuju planovi i da je grof Forgah i ovog puta spiritus movens.

U jednom ranijem izveštaju napomenuo sam da Austro-Ugarska mora izabrati jedan od dva kursa: da od sarajevskog zločina napravi unutrašnje pitanje, pozivajući nas da joj pomognemo da se otkriju i kazne krivci; ili da od toga napravi slučaj protiv Srba i Srbije, pa čak i Južnih Slovena. Ako se uzme u obzir sve što se priprema i radi, meni se čini da će Austro-Ugarska prihvatiti ovaj drugi kurs. Austro-Ugarska će to učiniti u uverenju da će naići na odobravanje Evrope. Zašto ne bi profitirala od toga da nas ponizi, kao i da, u izvesnoj meri, opravda suđenja u Fridjingu i Zagrebu? Pored toga, Austro-Ugarska na taj način želi da opravda u očima vlastitog naroda, a i Evrope, oštre i reakcionarne mere o čijem preduzimanju na unutrašnjem planu razmišlja, kako bi suzbila velikosrpsku propagandu i jugoslovensku ideju. Konačno, zarad svog ugleda, Austro-Ugarska mora preduzeti neku akciju uverena da će tako povećati svoj prestiž kako na domaćem tako i na spoljnom planu.

Mislim da će Austro-Ugarska formulisati optužbu protiv Srbije u obliku memoranduma. U optužbi će se navesti svi dokazi koji su protiv nas prikupljeni od aprila 1909. godine do danas; takođe verujem da će ta optužba biti prilično opširna. Austro-Ugarska će optužbu saopštiti vladama evropskih sila uz napomenu da joj činjenice koje su u njoj sadržane daju pravo da preduzima diplomatske korake u Beogradu, kao i da zahteva da Srbija ubuduće ispunjava sve obaveze lojalnog suseda. Istovremeno, Austro-Ugarska će nam takođe uručiti notu koja će sadržavati njene zahteve i za koje će tražiti da ih bezuslovno prihvatimo.

Čast mi je itd.

Br. 26.

Dr M. Jovanović, otpravnik poslova u Berlinu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Berlin, 3/16. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Državni sekretar me je obavestio da izveštaji nemačkog poslanika u Beogradu ukazuju na postojanje velikosrpske propagande, što vlada treba energično da suzbije u interesu dobrih odnosa sa Austro-Ugarskom.

Br. 27

Gospodin M. S. Bošković, poslanik u Londonu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
London, 4/17. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Austrijska ambasada ulaže velike napore da pridobije englesku štampu protiv nas, kao i da je podstakne da favorizuje ideju da Austrija mora dati dobru lekciju Srbiji. Ambasada urednicima podnosi isečke iz naših listova kao dokaz o stavovima koji se izražavaju u našoj štampi. Situacija bi mogla postati akutnija u narednih nekoliko nedelja. Ne treba poklanjati poverenje naizgled miroljubivim izjavama austrougarskih zvaničnih krugova jer se priprema put za diplomatski pritisak na Srbiju koji bi se mogao pretvoriti u oružani napad. Verovatno da će Austro-Ugarska, čim preduzme akciju u Beogradu, promeniti stav i nastojati da Srbiju ponizi.

Br. 28

Gospodin Ljub. Mihailović, poslanik u Rimu
Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i minister inostranih poslova
Rim, 4/17. jul 1914. godine

Dobio sam pouzdanu informaciju da je markiz di San Djulijano izjavio austrougarskom ambasadoru da bi svaki korak koji Austrija preduzme protiv Srbije koji ne bi uzeo u obzir međunarodne konsideracije naišao na neodobranje javnog mnjenja u Italiji, kao i da italijanska vlada želi da se nezavisnost Srbije u potpunosti očuva.

Br. 29

Dr M. Spalajković, poslanik u Petrogradu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Petrograd, 5/18. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Razgovarao sam s pomoćnikom ministra inostranih poslova u vezi s provokativnim stavom
Dopisništva i bečke štampe.

Gospodin Sazonov mi je rekao pre nekoliko dana da se pita zašto austrijska vlada ne čini ništa
da okonča uzaludnu agitaciju štampe u Beču koja, ipak nije nikoga zastrašila, već samo nanosi
štetu samoj Austriji.

Br. 30

Gospodin Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Svim predstavništvima Srbije u inostranstvu
Beograd, 6/19. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Neposredno posle sarajevskog zločina austrougarska štampa je počela da optužuje Srbiju za
ovaj gnusni zločin koji je, po mišljenju te štampe, neposredan rezultat velikosrpske ideje.
Austrijska štampa je dalje tvrdila da tu ideju šire i propagiraju razna udruženja, kao što su
Narodna odbrana, Kolo srpskih sestara itd., koje srpska vlada toleriše.

Pošto je saznala za ubistvo, srpska kraljevska porodica, kao i srpska vlada, uputile su izraze
saučešća i istovremeno oštro osudile počinjeni zločin i izrazile svoje zaprepašćenje. Sve
svečanosti zakazane u Beogradu za taj dan odmah su otkazane.

Ipak, štampa susedne Monarhije i dalje smatra Srbiju odgovornom za sarajevski zločin. Štaviše,
austrougarska štampa počela je u vezi s tim da širi razne lažne izveštaje, u nameri da javno
mnjenje dovede u zabludu, što je navelo beogradsku štampu da odgovori u cilju samoodbrane,
a ponekad i na aktivno neprijateljstvo u smislu ogorčenja izazvanog neistinitim predstavljanjem
onoga što se dogodilo. Videći da austrougarska štampa namerno uvlači beogradsku štampu u
neprijatnu i delikatnu kontroverzu srpska vlada je pohitala da upozori štampu u Beogradu i da
joj preporuči da ostane mirna i da se ograniči na jednostavne demantije i suzbijanje neistinitih i
pogrešnih izveštaja. Akcija srpske vlade je ostala bez odjeka kad je reč o nekim manje važnim
listovima, naročito s obzirom na činjenicu da su se u inostranstvu svakodnevno širile nove
izmišljene priče u nameri da posluže političkim ciljevima ne samo protiv Srbije već i protiv Srba
u Austro-Ugarskoj. Srpska vlada nije bila u mogućnosti da predupredi ove polemike između
srpske i austrijske štampe, svesna da srpski zakon, kao i odredbe samog ustava, garantuju
potpunu nezavisnost štampe i zabranjuju sve mere kontrole i zaplene listova. Polemiku je dalje
otežal to što su časopisi u Beču i Budimpešti selektirali one delove iz takvih srpskih listova koji
praktično nemaju nikakav uticaj na javno mnjenje, još više pojačavali njihov ton i, pošto su ih na
takav način iskoristili za manipulacije, dostavljali ih stranoj štampi sa očiglednom namerom da

uznemire javno mnjenje u drugim evropskim zemljama i da predstave Srbiju kao krivca.

Oni koji su pratili tok ove polemike znaju da su beogradski listovi samo delovali u samoodbrani, ograničavajući svoje aktivnosti na demantije i na odbacivanje neistinitosti usmerene ka dovođenju javnog mnjenja u zabludu, uz istovremeno nastojanje da ubede strane vlade (koje, budući da su bile preokupirane drugim i ozbiljnijim poslovima, nisu imale vremena da se same udubljuju u ovo pitanje) u nameru austrougarske štampe da uznemiri javno mnjenje u svojoj zemlji i u inostranstvu.

Srpska vlada je odmah izrazila spremnost da izvede pred lice pravde sve svoje podanike za koje bi se eventualno dokazalo da su imali bilo kakvu ulogu u sarajevskom zločinu. Srpska vlada je dalje izjavila da je pripremila stroži zakon protiv zloupotrebe eksploziva. Nacrt novog zakona u tom smislu već je bio podnet Državnom savetu ali nije mogao biti podnet Skupštini jer nije zasedala u to vreme. Konačno, srpska vlada je izjavila da je spremna, kao i uvek do sada, da poštuje sve obaveze dobrosusedstva na koje je obavezuje njen položaj kao evropske države.

U toku celog ovog perioda, od dana izvršenja zločina do danas, austrougarska vlada se nijednom nije obratila srpskoj vladi za pomoć u ovoj stvari. Ona nije tražila da bilo koji saučesnik bude podvrgnut istrazi niti da oni budu predati radi izvođenja pred sud. Samo u jednom slučaju austrijska vlada je zatražila informaciju o kretanju izvesnih studenata koji su bili proterani iz Seminara za učitelje u Pakracu i prešli u Srbiju radi nastavka studija. Sve raspoložive informacije o tome su dostavljene.

Međutim, kampanja protiv Srbije u austrijskoj štampi je nastavljena bez prekida na javno mnjenje se delovalo kaoko bi se okrenulo protiv nje kako u Austriji tako i u drugim evropskim zemljama. Stvari su otišle toliko daleko da su istaknutiji lideri političkih stranaka u Austro-Ugarskoj počeli da postavljaju pitanja u parlamentu u vezi sa zločinom, na koja je odgovorio mađarski predsednik vlade. Očigledno je iz rasprava u vezi s tim da Austrija razmišlja o akciji, ali nije jasno u kom smislu. Nije rečeno da li će mere koje se nameravaju preduzeti - naročito vojne mere - zavisiti od odgovora i pomirljivog stava srpske vlade. Ali nagoveštava se oružani sukob u slučaju da srpska vlada ne bude u stanju da kategorički da zadovoljavajući odgovor.

Povodom iznenadne smrti ruskog poslanika, gospodina de Hartviga, u rezidenciji austrijskog poslanika, polemika u štampi je postala još oštrija; ipak, ovaj tužni događaj nije izazvao nered, čak ni za vreme sahrane gospodina Hartviga. S druge strane, austrougarsko poslanstvo je bilo toliko uznemireno izvesnim neistinitim izveštajima da su austrijski podanici počeli da se skrivaju, pri čemu su neki od njih tražili utočište u beogradskim i zemunskim hotelima, kao i u samoj zgradi Poslanstva. Na dan kraljevog rođendana, u 5.00 časova popodne, koji je protekao u najboljem redu, obavešten sam od strane austrijskog poslanika, preko vicekonzula gospodina Pomgraca, da se vrše pripreme za napad te noći na austrijsko Poslanstvo i na austrougarske podanike u Beogradu. Zamolio me je da preduzmem neophodne mere za zaštitu austrougarskih podanika i Poslanstva, navodeći istovremeno da Srbiju smatra odgovornom za sve što bi se moglo dogoditi. Odgovorio sam da odgovorna srpska vlada nema saznanja o bilo kakvim pripremanama te vrste, ali da ću u svakom slučaju odmah obavestiti ministra unutrašnjih poslova i

istovremeno zatražiti da preduzme mere koju bi mogle biti neophodne. Sledećeg dana se pokazalo da je austrijsko Poslanstvo bilo dovedeno u zabludu lažnim glasinama, jer nije bilo nikakvog napada niti su u tom cilju vršene bilo kakve pripreme. Bez obzira na to, austrougarska štampa je iskoristila ovaj incident da dokaže koliko je javno mnjenje u Srbiji uznemireno i dokle je spremna da ide. Išla je i dalje i pokušala ustvrdi da je stvarno postojala namera da se nešto dogodi, budući da je sam gospodin Pašić izjavio da je čuo za takve glasine. Sve ovo jasno ukazuje na nameru da se javno mnjenje okrene protiv Srbije kad god se za to ukaže prilika.

Kada se uzme u obzir sve što je rečeno u mađarskom parlamentu, može se reći da ima razloga za strahovanje da se pripremaju neki koraci protiv nas koji mogu imati neprijatno dejstvo na odnose između Srbije i Austro-Ugarske. Postoje i drugi razlozi za takvu bojazan jer je potpuno jasno da istraga koja se sprovodi neće biti ograničena samo na počiniocima i njihove moguće saučesnike u zločinu, već će se najverovatnije proširiti na Srbiju i na velikosrpsku ideju.

Svojim stavom i merama koje je preduzela, srpska vlada je nepobitno dokazala da radi na tome da obuzda remetilačke elemente u interesu mira i održavanja dobrih odnosa sa svim susedima. Vlada je posebnu pažnju posvetila poboljšanju i jačanju odnosa sa Austrougarskom Monarhijom, koji su u poslednje vreme zategnuti kao rezultat balkanskih ratova i pitanja koja su iz njih proistekla. U tom cilju srpska vlada je pristupila rešavanju pitanja orijentalne železnice, novih železničkih veza, kao i tranzita austrougarske robe preko Srbije, koja se transportuje prema Carigradu, Sofiji, Solunu i Atini.

Srpska vlada smatra da njeni vitalni interesi zahtevaju da se na Balkanu čvrsto i trajno uspostave mir i spokoj. I upravo iz tog razloga strahuje da uznemireno javno mnjenje u Austro-Ugarskoj ne navede austrougarsku vladu da učini demarš kojim bi se moglo poniziti dostojanstvo Srbije kao države kao i da postavi zahteve koji se ne bi mogli prihvatiti.

Stoga mi je čast da vas zamolim da prenesete vladi kod koje ste akreditovani našu želju da održavamo prijateljske odnose sa Austro-Ugarskom, kao i da suzbijemo svaki pokušaj uperen protiv mira i javne bezbednosti susedne Monarhije. Isto tako izaći ćemo ususret željama Austrougarske Carevine u slučaju da se od nas zatraži da bilo koje eventualne saučesnike u zločinu koji se nalaze u Srbiji izvedemo na suđenje u našim nezavisnim sudovima, razume se ukoliko takvih saučesnika ima.

Ali nikada nećemo moći da prihvatimo zahteve koji bi bili upereni protiv dostojanstva Srbije i koji bi bili neprihvatljivi bilo kojoj zemlji koja poštuje i čuva svoju nezavisnost.

Nadahnuti željom za uspostavljanjem i održavanjem dobrosusedskih odnosa, molimo prijateljske vlade da prime k znanju ove izjave i da deluju u pravcu pomirenja ukoliko se ukaže prilika ili potreba.

Br. 31

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču

Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 7/20. jul 1914. godine
Gospodine,

Veoma je teško, u stvari gotovo nemoguće, utvrditi bilo šta pozitivno ovde u smislu stvarnih namera Austro-Ugarske. Dato je uputstvo da se očuva apsolutna tajnost svega što se preduzima. Sudeći po člancima u našim listovima, Beograd zauzima optimistički stav o nerešenim pitanjima sa Austro-Ugarskom. Međutim, nema mesta za optimizam. Nema sumnje da Austro-Ugarska vrši pripreme ozbiljnog karaktera. Ono čega se najviše treba bojati i što je veoma verovatno je to da se Austrija priprema za rat protiv Srbije. Ovde preovlađuje opšte uverenje da bi za Austro-Ugarsku bilo ravno samoubistvu ako još jednom propusti da iskoristi priliku da deluje protiv Srbije. Veruje se da su dve ranije propuštene prilike - aneksija Bosne i balkanski rat - bile krajnje uvredljive za Austro-Ugarsku.

Pored toga, sve više jača uverenje da je Srbija, nakon dva rata, potpuno iscrpljena i da bi rat protiv Srbije u stvari značio samo vojnu ekspediciju koja bi se završila brзом okupacijom. Takođe se veruje da bi takav rat mogao biti okončan pre nego što bi Evropa mogla intervenisati.

Ozbiljnost namera Austrije dalje naglašavaju vojne pripreme koje se vrše naročito u blizini granice sa Srbijom.

Čast mi je...itd.

Br. 32

Baron Gizl fon Gizlingen, poslanik Austro-Ugarske u Beogradu
Dr Lazi Pačuu, vršiocu dužnosti predsednika vlade i ministra inostranih poslova
Beograd, 10/23. jul 1914. godine

Gospodine,

Čast mi je, Ekselencijo, da Vam dostavim priloženu notu koju sam primio od moje vlade, upućenu vladi Kraljevine Srbije.

Čast mi je...itd.

Uručeno lično u 6.00 časova popodne.

Tekst Note:

Beč, 22. jula 1914. godine

Ekselencijo, predaćete sledeću Notu Kraljevskoj Vladi u četvrtak popodne, 23. jula: Dana 31. marta 1909. godine, poslanik Kraljevine Srbije na Bečkom Dvoru dao je, u ime svoje Vlade,

sledeću izjavu Carskoj i Kraljevskoj Vladi:

Srbija priznaje da njena prava nisu pogođena stanjen koje je stvoreno u Bosni, i izjavljuje da će se shodno tome prilagoditi odlukama koje postignu Sile u vezi sa članom 25. Berlinskog ugovora. Prihvatajući savet Velikih Sila, Srbija se obavezuje da će odustati od stava protesta i protivljenja koji je usvojila u pogledu aneksije od oktobra prošle godine, i nadalje se obavezuje da će izmeniti tendenciju svoje sadašnje politike prema Austro-Ugarskoj, kao i da će odnose sa njom u buduće zasnivati na prijateljstvu i dobrosusedstvu.

Razvoj u poslednjih nekoliko godina, a naročito bolni događaji od 28. juna, pokazali su da u Srbiji postoji subverzivni pokret, čiji je cilj odvajanje izvesnih delova teritorije od Austrougarske Monarhije. Taj pokret, koji je nastao pred očima srpske Vlade, kasnije je došao do izražaja u nizu pokušaja atentata i u ubistvima izvan teritorije Kraljevine.

Umesto da ispuni zvanične obaveze sadržane u izjavi od 31. marta 1909. godine, Vlada Kraljevine Srbije nije učinila ništa da suzbije ovaj pokret. Tolerisala je zločinačke aktivnosti raznih saveza i udruženja uperene protiv Monarhije, nekontrolisane izjave u štampi, glorifikaciju počinalaca atentata, učešće oficira i zvaničnika u subverzivnim intrigama; tolerisala je nezdravu propagandu u javnoj nastavi; i najzad, tolerisala je svaku manifestaciju koja je mogla da odvede narod Srbije u mržnju prema Monarhiji i nepoštovanje njenih institucija.

Ova tolerancija za koju krivicu snosi Vlada Kraljevine Srbije još uvek je bila očigledna u trenutku kada su događaji od dvadeset-osmog juna pokazali celom svetu užasne posledice takve tolerancije.

Iz izjava i priznanja zločinačkih počinitelaca atentata od dvadeset-osmog juna jasno proizlazi da je ubistvo u Sarajevu zamišljeno u Beogradu, da su ubice dobile oružje i bombe kojima su ih opremili srpski oficiri i zvaničnici koji pripadaju Narodnoj Odbrani i, konačno, da je slanje zločinaca i njihovog oružja u Bosnu organizaovano i izvršeno pod rukovodstvom srpskih pograničnih organa.

Rezultati istrage više ne dozvoljavaju Carskoj i Kraljevskoj Vladi da očuva stav strpljive tolerancije koji je godinama pokazivala prema ovoj agitaciji čiji je centar u Beogradu i koja se otuda širi na teritorije Monarhije. Umesto toga, ovi rezultati nameću Carskoj i Kraljevskoj Vladi obavezu da stane na kraj ovim intrigama koje predstavljaju stalnu pretnju miru u Monarhiji.

Da bi se postigao ovaj cilj, Carska i Kraljevska Vlada smatra da je prinuđena da od srpske Vlade zahteva da joj pruži zvanično uveravanje da će osuditi propagandu uperenu protiv Austro-Ugarske, odnosno, da osudi čitav niz pokušaja čiji je krajnji cilj da se od Monarhije odvoje teritorije koje joj pripadaju; i da se obaveže da će svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju suzbijati ovu zločinačku i terorističku propagandu. Da bi ovim uveravanjima dala svečani karakter, Vlada Kraljevine Srbije će na prvoj strani svog službenog glasila od 26/13. jula objaviti sledeću izjavu:

"Vlada Kraljevine Srbije osuđuje propagandu uperenu protiv Austro-Ugarske, odnosno, čitav niz pokušaja čiji je krajnji cilj da se od Monarhije odvoje teritorije koje joj pripadaju, i najiskrenije

žali zbog užasnih posledica tih zločinačkih aktivnosti.

"Vlada Kraljevine Srbije izražava žaljenje zbog toga što su srpski oficiri i zvaničnici učestvovali u gore pomenutoj propagandi i na taj način doveli u opasnost prijateljske i dobrosusedske odnose, za čije je negovanje Kraljevska Vlada dala najsvečanije obećanje u svojim izjavama od 31. marta 1909. godine.

Kraljevska Vlada, koja ne odobrava i odbacuje svaku ideju i svaki pokušaj mešanja u sudbinu stanovništva bilo kojeg dela Austro-Ugarske, smatra svojom dužnošću da najenergičnije skrene pažnju oficirima, zvaničnicima i celokupnom stanovništvu Kraljevine na činjenicu da će u buduće postupati s najvećom strogošću protiv takvih lica koja budu okrivljena za bilo koje takve aktivnosti, za čije sprečavanje i suzbijanje Vlada neće štedeti napora."

Na ovu izjavu će se istovremeno skrenuti pažnja i Kraljevskoj vojsci putem naredbe Njegovog Veličanstva Kralja, kao i njenim objavljivanjem u službenom glasilu vojske.

Vlada Kraljevine Srbije će nadalje obećati sledeće:

1. Da će zabraniti svaku publikaciju koja raspiruje mržnju i nepoštovanje prema Monarhiji, a čija je opšta tendencija uperena protiv teritorijalnog integriteta Monarhije;
2. Da će odmah raspustiti Narodnu Odbranu i konfiskovati sva njena sredstva propagande, kao i da će na isti način postupiti protiv ostalih saveza i udruženja u Srbiji koji se bave propagandom protiv Austro-Ugarske; Kraljevska vlada će preduzeti mere koje su neophodne da bi se obezbedilo da raspuštena udruženja ne budu u mogućnosti da nastave svoje aktivnosti pod drugim imenom ili u drugim vidovima;
3. Da bez odlaganja isključi iz javne nastave u Srbiji sve što služi ili bi moglo poslužiti pothranjivanju propagande protiv Austro-Ugarske, bilo da je vezano za nastavno osoblje ili za metode nastave;
4. Da ukloni iz vojne ili administrativne službe uopšte sve oficire i službena lica koja snose krivicu za vođenje propagande protiv Austro-Ugarske, a čija imena Carska i Kraljevska Vlada zadržava pravo da saopšti Kraljevskoj Vladi prilikom dostavljanja materijalnih dokaza koje sada poseduje;
5. Da se saglasi da organi Carske i Kraljevske Vlade sarađuju u Srbiji na suzbijanju subverzivnog pokreta uperenog protiv integriteta Monarhije;
6. Da pokrene sudsku istragu protiv svakog učesnika u zaveri od dvadset-osmog juna koji bi mogao biti pronađen na teritoriji Srbije; organi Carske i Kraljevske Vlade određeni u ovu svrhu učestvovali će u postupcima koji budu pokrenuti u tom cilju;
7. Da će s najvećom hitnošću uhapsiti majora Vojislava Tankosića i nekog Milana Ciganovića, srpskog zvaničnika, koji su kompromitovani rezultatima istrage;

8. Da će efikasnim merama sprečiti učešće srpskih vlasti u krijumčarenju oružja i eksploziva preko granice; da će otpustiti iz službe i strogo kazniti pripadnike Pogranične službe u Šapcu i Loznici koji su pomogli počiniocima zločina u Sarajevu da pređu granicu;

9. Da će dati objašnjenje Carskoj i Kraljevskoj Vladi koje se odnosi na neopravdane izjave visokih srpskih funkcionera u Srbiji i inostranstvu, koji, bez obzira na svoj službeni položaj, nisu oklevali da se izraze na način koji je neprijateljski prema Austro-Ugarskoj nakon atentata od dvadeset-osmog juna;

10. Da bez odlaganja obavesti Carsku i Kraljevsku Vladu o sprovođenju mera predviđenih u napred navedenim tačkama.

Carska i Kraljevska Vlada očekuje odgovor Kraljevske Vlade do subote, dvadeset-petog jula, najkasnije u 6.00 sati popodne.

Uz ovu notu priložen je podsetnik koji se odnosi na rezultate istrage o Sarajevu, u meri u kojoj se oni odnose na zvaničnike čija su imena navedena u tačkama 7.i 8.(gore)."

Prilog:

"Krivična istraga koja je preduzeta u sudu u Sarajevu protiv Gavrila Principa i njegovih drugova zbog ubistva počinjenog na dan 28. juna ove godine, uključujući i krivicu saučesnika, dovela je do sada do sledećih zaključaka:

1. Plan da se ubije nadvojvoda Franc Ferdinand za vreme njegovog boravka u Sarajevu skovali su u Beogradu Gavriilo Princip, Nedeljko Čabrinović, izvesni Milan Ciganović i Trifko Grabež, uz pomoć majora Voje Tankosića.

2. Šest bombi i četiri pištolja tipa Brauning, uključujući i municiju - koje su zločinci upotreбили kao oruđe - nabavili su i dali Principu, Čabrinoviću i Grabežu u Beogradu izvesni Milan Ciganović i major Voja Tankosić.

3. Bombe su ručne granate koje potiču iz skladišta oružja srpske vojske u Kragujevcu.

4. Da bi se obezbedio uspeh atentata, Ciganović je obučio Principa, Čabrinovića i Grabeža kako se koriste granate a Principu i Grabežu davao časove iz gađanja pištoljem tipa Brauning u šumi u blizini strelišta u Topčideru.

5. Da bi se Principu, Čabrinoviću i Grabežu omogućio prelaz preko bosansko-hercegovačke granice kao i da prokrijumčare oružje Ciganović je organizovao čitav tajni sistem prevoza. Ulazak zločinaca i njihovog oružja u Bosnu-Hercegovinu omogućili su glavni pogranični zvaničnici u Šapcu (Rade Popović) i Loznici, kao i carinski službenik Budivoj Grbić iz Loznice, uz učešće više drugih lica."

Prilikom predaje ove note, molim Vas, Ekselencijo, da usmeno dodate takođe da - u slučaju da da se bezuslovno pozitivan odgovor Kraljevske Vlade ne dobije u međuvremenu - po isteku

roka od 48 sati koji se pominje u ovoj noti, a koji se računa od dana i sata kada Vi to objavite, obavezni ste da napustite Carsku i Kraljevsku ambasadu u Beogradu, zajedno s svojim osobljem.

Br. 33

Dr Laza Paču, vršilac dužnosti predsednika vlade i ministra inostranih poslova
Svim Poslanstvima Srbije
Beograd, 10/23. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Danas popodne u 6.00 časova poslanik Austro-Ugarske uručio mi je notu koja se odnosi na sarajevski zločin, u kojoj su sadržani zahtevi vlade Austro-Ugarske i u kojoj se insistira na odgovoru srpske vlade u roku od dva dana, tj. do subote u 6.00 časova popodne. Usmeno me je obavestio da će on i njegovo osoblje napustiti Beograd ukoliko ne primi povoljan odgovor u utvrđenom roku.

Budući da su neki ministri odsutni iz Beograda, srpska vlada još nije donela nikakvu odluku, ali sam u mogućnosti da već sada konstatujem da su zahtevi takvi da ih nijedna srpska vlada ne bi mogla prihvatiti u celini.

Br. 34

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Dr M. Spalajkoviću, poslaniku u Petrogradu
Beograd, 11/24. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Obavestio sam ruskog otpravnika poslova da ću uručiti odgovor na ultimatum Austro-Ugarske u subotu u 6.00 časova popodne. Rekao sam mu da će srpska vlada apelovati na vlade prijateljskih Sila da zaštite nezavisnost Srbije. Ako rat bude neizbežan, dodao sam, Srbija će ga voditi.

Br. 35

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Gospodinu M. Boškoviću, poslaniku u Londonu
Beograd, 11/24. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Danas sam obavestio britanskog otpravnika poslova da su austrougarski zahtevi takvi da ih nijedna vlada nezavisne zemlje ne bi mogla prihvatiti u celini. Izrazio sam nadu da će britanska vlada možda naći načina da podstakne austrougarsku vladu da postavi umerenije zahteve. Nisam skrivao svoju zabrinutost u pogledu budućeg razvoja.

Br. 36

Dr M. Spalajković, poslanik u Petrogradu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Petrograd, 11/24. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Dok sam izlazio od Sazonova, kome sam preneo sadržaj austrougarskog ultimatumu, sreo sam nemačkog ambasadora. Činilo se da je veoma raspoložen. Za vreme razgovora koji je usledio u pogledu austrougarskog demarša zamolio sam grofa Purtalesa da mi ukaže na neki izlaz iz situacije stvorene austrougarskim ultimatumom. Ambasador je odgovorio da to zavisi samo od Srbije pošto pitanje o kojem je reč može da se reši samo između Austrije i Srbije i ne tiče se nikog drugog. U odgovoru rekao sam grofu Purtalesu da je u zabludi i da će uskoro uvideti da nije reč o pitanju koje se tiče samo Srbije i Austrije, već je reč o evropskom pitanju.

Br. 37

Njegovo Kraljevsko Visočanstvo Prestolonaslednik Aleksandar
Njegovom Carskom Veličanstvu Caru Rusije
Beograd, 11/24. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Sinoć je austrougarska vlada predala srpskoj vladi notu koja se odnosi na zločin u Sarajevu. Srbija, svesna svoje međunarodne obaveze, od trenutka kada je užasni zločin počinjen, izjavljivala je da ga osuđuje i da je spremna da otvori istragu u Srbiji ukoliko se na suđenju koje su organizovale austrougarske vlasti dokaže saučesništvo nekih njenih podanika. Međutim, zahtev sadržan u austrougarskoj noti za Srbiju je nepotrebno ponižavajući i nespojiv s njenim dostojanstvom kao nezavisne države. Na primer, od nas se zahteva da bespogovorno damo izjavu vlade u "Službenom glasniku", kao i da Suveren da nalog vojsci, kojom treba da prestanemo sa duhom neprijateljstva prema Austriji i da sami sebe okrivimo za kriminalnu slabost u pogledu izdajničke intrige. Dalje se od nas traži da dozvolimo austrougarskim zvaničnicima da dođu u Srbiju i da učestvuju s našim zvaničnicima na suđenju i da nadgledaju ispunjavanje ostalih uslova postavljenih u noti. Od nas se traži da prihvatimo te zahteve u celini u roku od četrdeset-osam sati; u protivnom će austrougarsko Poslanstvo napustiti Beograd. Spremni smo da prihvatimo one austrougarske uslove koji su u skladu s položajem jedne nezavisne države, kao i one koje nam Vi, Veličanstvo, eventualno budete savetovali da ih prihvatimo, a sva lica čije saučesništvo u zločinu bude dokazano biće strogo kažnjena s naše

strane. Neki od zahteva nisu mogli biti ispunjeni bez promena u našem zakonodavstvu, za šta bi bilo potrebno vreme. Dat nam je suviše kratak rok. Možda ćemo po isteku tog roka biti napadnuti od strane austrougarske vojske koja se koncentriše na našoj granici. Nismo u stanju da se odbranimo i molimo Vas, Veličanstvo, da nam priteknete u pomoć što je moguće pre. Mnogo cenjena dobra volja koju ste, Veličanstvo, toliko puta pokazali prema nama uliva nam čvrstu veru da i ovog puta naš apel Vašem plemenitom slovenskom srcu neće ostati bez odjeka.

U ovom kritičnom trenutku izražavam osećanja srpskog naroda moleći Vas, Veličanstvo, da se zainteresujete za sudbinu Kraljevine Srbije.

Br. 38

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Svim poslanstvima Srbije
Beograd, 12/25. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Predstavnicima savezničkih vlada je danas u Ministarstvu inostranih poslova saopšten kratak Rezime odgovora kraljevske vlade. Oni su obavešteni da će odgovor biti u potpunosti pomirljiv po svim tačkama, kao i da će srpska vlada prihvatiti austrougarske zahteve koliko god je to moguće. Srpska vlada veruje da će austrougarska vlada, ukoliko nije rešena da vodi rat po svaku cenu, naći mogućnost da prihvati puno zadovoljenje koje je u svom odgovoru ponudila srpska vlada.

Br. 39

Odgovor srpske vlade na austrougarsku notu

Beograd, 12/25. jul 1914. godine

Vlada Kraljevine Srbije je primila dokument Carske i Kraljevske Vlade od 23. ovog meseca i uverena je da će njen odgovor otkloniti svaki nesporazum koji pretilo da uništi prijateljske i dobrosusedske odnose između Austrijske Monarhije i Kraljevine Srbije.

Kraljevskoj vladi je poznato da nigde nije bilo ponovnih protesta protiv velike susedne monarhije kao što su oni koji su pre izvesnog vremena bili izraženi u Skupštini, kao i u izjavi i akcijama odgovornih državnih predstavnika u to vreme, a koji su okončani srpskom izjavom od 31. marta 1909. godine; nadalje da, od tog vremena ni razne korporacije u Kraljevini ni zvaničnici nisu pokušali da promene političko i pravosudno stanje koje je stvoreno u Bosni i Hercegovini.

Kraljevska vlada izjavljuje da C. i K. (Carska i Kraljevska) Vlada nije uložila nikakve proteste u tom smislu sem u slučaju jednog udzbenika, u vezi sa čim je C. i K. Vlada primila potpuno zadovoljavajuće objašnjenje. Za vreme balkanske krize Srbija je u brojnim slučajevima dala dokaze o svojoj miroljubivoj i umerenoj politici i samo zahvaljujući Srbiji i žrtvama koje je podnela u interesu mira u Evropi taj mir je i očuvan.

Kraljevska Vlada ne može biti odgovorna za izjave privatnog karaktera, kao što su, na primer, novinski članci i miroljubiv rad društava, izjave koje su sasvim uobičajena pojava u drugim zemljama, i koje obično nisu pod kontrolom države. Ovo, utoliko pre, budući da je Kraljevska Vlada pokazala veliku predusretljivost u rešavanju čitavog niza pitanja koja su nastala između Srbije i Austro-Ugarske, čime je uspela da reši veći broj tih pitanja, u prilog napretka obe zemlje.

Kraljevska Vlada je stoga bila bolno iznenađena tvrdnjama da su državljani Srbije učestvovali u pripremanju za zločin u Sarajevu. Vlada je očekivala da će biti pozvana da učestvuje u istrazi o tom zločinu, i bila je spremna, da bi dokazala svoju potpunu korektnost, da preduzme mere protiv svih lica u vezi s kojima eventualno primi obaveštenje.

U skladu sa željama C. i K. Vlade, Kraljevska Vlada je spremna da preda sudu, bez obzira na položaj i čin, svakog srpskog državljanina za čije učešće u zločinu u Sarajevu bude primila dokaz. Ona se posebno obavezuje da na prvoj strani zvaničnog glasila od 26. jula objavi sledeću izjavu:

Vlada Kraljevine Srbije osuđuje svaku propagandu koja bi bila uperena protiv Austro-Ugarske, tj. takve aktivnosti u celini, čiji je cilj odvajanje izvesnih teritorija od Austrougarske Monarhije, i iskreno žali tužne posledice ovih zločinačkih mahinacija ....

Kraljevska Vlada žali što su, prema noti C. i K. Vlade, izvesni srpski oficiri i zvaničnici učestvovali u propagandi koja je upravo pomenuta, i što je to ugrozilo prijateljske odnose u pogledu čijeg negovanja se Kraljevska Vlada svečano obavezala izjavom od 31. marta 1909. godine....

Kraljevska Vlada se nadalje obavezuje:

1. Da u toku sledećeg redovnog zasedanja Skupštine, u propise o štampi unese klauzulu o tome da će raspirivanje mržnje ili nepoštovanja prema Monarhiji biti najstrože kažnjeno, kao i svaka publikacija čija je opšta tendencija uperena protiv teritorijalnog integriteta Austro-Ugarske.

S obzirom na predstojeću reviziju ustava, ona se obavezuje da će izvršiti izmenu i dopunu člana 22, ustavnog zakona, kojom se dozvoljava konfiskacija takvih publikacija budući da je to sada nemoguće prema jasnoj definiciji člana 12. ustava.

2. Vlada ne poseduje nikakve dokaze, a nota C. i K. vlade ih ne pruža, da su društvo "Narodna Odbrana" i druga slična društva do sada izvršila bilo kakve zločinačke radnje ovakve vrste preko bilo kog svog člana. Bez obzira na to, Kraljevska Vlada će prihvatiti zahtev C. i K. Vlade i raspustiti društvo "Narodna Odbrana", kao i svako društvo koje bi bilo protiv Austro-Ugarske.

3. Vlada Kraljevine Srbije se obavezuje da bez odlaganja ukloni iz javnog uputstva u Srbiji sve što bi moglo doprineti propagandi uperenoj protiv Austro-Ugarske pod uslovom da C. i K. Vlada dostavi stvarne dokaze ove propagande.

4. Kraljevska Vlada je takođe spremna da otpusti oficire i zvaničnike iz vojske odnosno državne službe u odnosu na koje sudska istraga dokaže da su krivi za radnje protiv teritorijalnog integriteta Monarhije; ona očekuje da joj C. i K. Vlada saopšti, u cilju otpočinjanja istrage, imena tih oficira i zvaničnika, kao i činjenice koje im se stavljaju na teret.

5. Kraljevska Vlada priznaje da joj nije jasan smisao i domet onog zahteva C. i K. Vlade koji se odnosi na obavezu Vlade Kraljevine Srbije da dozvoli saradnju zvaničnika C. i K. Vlade na srpskoj teritoriji, ali izjavljuje da je spremna da prihvati svaku saradnju koja nije u suprotnosti s međunarodnim pravom i s krivičnim pravom, kao ni sa prijateljskim i dobrosusedskim odnosima.

6. Kraljevska Vlada smatra svojom dužnošću i kao normalno da otpočne istragu protiv svih lica koja su učestvovala u zločinu od 28. juna a koja se nalaze na njenoj teritoriji. Što se tiče saradnje posebno određenih zvaničnika C. i K. Vlade u ovoj istrazi, to se ne može prihvatiti budući da predstavlja kršenje ustava i krivičnog postupka. Međutim, u nekim slučajevima rezultat istrage bi mogao biti saopšten austrougarskim zvaničnicima.

7. Kraljevska Vlada je dala nalog da se na dan prijema ove note, uveče, uhapski major Vojislav Tankosić. Međutim, što se tiče Milana Ciganovića, koji je državljanin Austrougarske Monarhije i koji je do 28. juna bio zaposlen u Odeljenju železnice, do sada nije bilo moguće pronaći ga, zbog čega je izdat nalog za njegovo hapšenje.

Moli se C. i K. Vlada da stavi do znanja, čim to bude moguće, a u cilju sprovođenja istrage, postojeći osnov za sumnju i dokaze o krivici, koji budu rezultat istrage u Sarajevu.

8. Srpska Vlada će proširiti i zvesti strože mere od postojećih u cilju suzbijanja krijumčarenja oružja i eksploziva.

Podrazumeva se da će Vlada odmah preduzeti mere i strogo kazniti službena lica pogranične službe na liniji Šabac-Loznica koji su prekršili svoju dužnost i dozvolili počiniocima zločina da pređu granicu.

9. Kraljevska Vlada je spremna da da objašnjenja o izjavama koje su njeni zvaničnici u Srbiji i u inostranstvu dali u intervjuima nakon zločina i koji su, prema tvrdnjama C. i K. vlade, bili neprijateljski prema Monarhiji. Čim C. i K. Vlada detaljno istakne gde su te izjave date i uspe da dokaže da su te izjave stvarno dali odnosni funkcioneri, Kraljevska Vlada će se lično postarati da se prikupe potrebni dokazi.

10. Kraljevska Vlada će obavestiti C. i K. Vladu, ukoliko to već nije učinjeno ovom notom, o preduzetim merama o kojima je reč čim bude dat nalog se preduzme neka od tih mera i čim ona bude sprovedena.

Vlada Kraljevine Srbije veruje da je u zajedničkom interesu da se ne donosi ishitreno rešenje

ove stvari i stoga, u slučaju da C. i K. Vlada ne bude smatrala da je zadovoljna ovim odgovorom, spremna je kao i uvek da prihvati mirno rešenje, bilo da odluku o ovom pitanju donese Međunarodni sud u Hagu ili prepuštanjem odluke Velikim Silama koje su učestvovalе u izradi izjave koju je srpska Vlada dala 18/31. marta 1909. godine.

Br. 40

Baron Gizl fon Gizlingen, austrougarski poslanik u Beogradu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beograd, 12/25. jul 1914. godine

Gospodine,

Kako je rok određen u noti koju sam, po nalogu svoje vlade, uručio Njegovoj ekscelenciji gospodinu Pačuu, u četvrtak, pre dva dana, u 6.00 sati popodne, sada istekao, a nisam primio zadovoljavajući odgovor, čast mi je obavestiti Vas, Ekscelencijo, da večeras napuštam Beograd zajedno sa osobljem Carskog i Kraljevskog Poslanstva.

Zaštita Carskog i Kraljevskog Poslanstva, zajedno sa svim što mu pripada, aneksima i arhivom, kao i briga o podanicima i interesima Austro-Ugarske u Srbiji, poverava se Carskom Poslanstvu Nemačke.

Konačno, želim zvanično da izjavim da od trenutka kada ovo pismo stigne do Vas, Ekscelencijo, prekid diplomatskih odnosa između Srbije i Austro-Ugarske će imati karakter svršenog čina.

Čast mi je... itd.

Br. 41

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Svim poslanstvima Srbije
Beograd, 12/25. jul 1914. godine

Danas u 5.45 časova popodne saopštio sam odgovor na austrougarsku notu. Večeras ćete dobiti integralan tekst odgovora. Iz njega ćete videti da smo učinili koliko smo mogli. Kada sam uručio notu austrougarskom poslaniku, on je rekao da će morati da je uporedi sa instrukcijama koje je dobio, kao i da će onda odmah dati odgovor. Čim sam se vratio i Ministarstvo, obavešten sam notom od strane austrougarskog poslanika da nije zadovoljan našim odgovorom i da napušta Beograd isto veče, zajedno s celokupnim osobljem poslanstva. Zaštitu Poslanstva i njegove arhive, kao i brigu o austrijskim i nemačkim interesima poverio je poslanstvu Nemačke. Na kraju je izjavio da se po prijemu note diplomatski odnosi između Srbije i Austro-Ugarske imaju smatrati definitivno prekinutim.

Vlada Kraljevine Srbije pozvala je Skupštinu da se sastane 14/27. jula u Nišu, kuda večeras odlaze sva ministarstva sa osobljem. Prestolonaslednik je, u ime Kralja, izdao naređenje o mobilizaciji vojske, a sutra i prekosutra izdaće se proklamacija u kojoj će se objaviti da civili koji ne podležu vojnoj službi treba da mirno ostanu kod svoje kuće, dok vojnici treba da se jave u mesta prema svom ratnom rasporedu i da brane zemlju kako najbolje mogu u slučaju da Srbija bude napadnuta.

Br. 42

Grof Leopold Berhtold, ministar inostranih poslova Austro-Ugarske
Gospodinu Jov. M. Jovanoviću, srpskom poslaniku u Beču
Beč, 12/25. jul 1914. godine

Gospodine,

Budući da nije dat zadovoljavajući odgovor na notu koju je izvanredni i opunomoćeni carski i kraljevski poslanik predao kraljevskoj vladi 10/23 ovog meseca, prinuđen sam da dam instrukcije baronu Gizlu da napusti srpsku prestonicu i da zaštitu podanika Njegovog Carskog i Kraljevskog Apostolskog Veličanstva poveri nemačkom poslanstvu.

Žalim što su odnosi koje sam imao čast da održavam s vama, gospodine poslaniče, sada okončani i koristim ovu priliku da vam stavim na raspolaganje priložene putne isprave za vaš povratak u Srbiju kao i za povratak osoblja kraljevskog poslanstva.

Br. 43

Njegovo Carsko Veličanstvo Car Rusije
Njegovom Kraljevskom Visočanstvu Prestolonasledniku Srbije
Petrograd, 14/27. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Kada ste mi se obratili, Visočanstvo, u vreme naročitog stresa, niste pogrešili u pogledu osećanja koja gajim prema Vama niti u pogledu mojih srdačnih simpatija prema srpskom narodu.

Sadašnja situacija najozbiljnije zaokuplja moju pažnju a moja vlada ulaže krajnji napor da izgadi sadašnje teškoće. Ne sumnjam ni najmanje da Vi, Visočanstvo, kao i srpska kraljevska vlada, želite da taj zadatak olakšate ne zanemarujući nijedan korak koji bi mogao voditi rešenju i tako sprečiti užase novog rata i očuvati dostojanstvo Srbije.

Sve dok postoji i najmanja nada da se izbegne krvoproliće, svi naši napori biće usmereni ka tom cilju; ali uprkos našoj žarkoj želji nismo imali uspeha. Možete biti uvereni, Visočanstvo, da

Rusija ni u kom slučaju neće prestati da se interesuje za sudbinu Srbije.

Br. 44

Njegovo Kraljevsko Visočanstvo Prestolonaslednik Aleksandar
Njegovom Carskom Veličanstvu Caru Rusije
Niš, 17/30. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Duboko dirnut telegramom koji ste, Veličanstvo, izvolili da mi juče uputite, hitam da Vam zahvalim iz sveg srca. Možete biti uvereni, Veličanstvo, da su srdačne simpatije koje Vi, Veličanstvo, osećate prema mojoj zemlji posebno cenjene i da ispunjavaju naša srca uverenjem da je budućnost Srbije sigurna, sada kada je predmet ljubazne brige Vašeg Veličanstva. Ovi bolni trenuci mogu samo ojačati spona duboke privrženosti koje povezuju Srbiju i Svetu Slovensku Rusiju, a osećanja večne zahvalnosti koja gajimo zbog pomoći i zaštite koju nam ukazujete, Veličanstvo, zauvek će imati svoje mesto u srcima svih Srba.

Br. 45

Grof Leopold Berhtold, ministar inostranih poslova Austro-Ugarske
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Beč, 15/28. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Budući da vlada Kraljevine Srbije nije na zadovoljavajući način odgovorila na notu od 10/23. jula 1914. godine koju je uručio austrougarski poslanik u Beogradu, Carska i Kraljevska Vlada je prinuđena da se sama pobrine za očuvanje svojih prava i interesa i da, u tom cilju, pribegne oružanoj sili. Prema tome, Austro-Ugarska smatra da se od sada nalazi u stanju rata sa Srbijom.

Br. 46

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Svim Poslanstvima Srbije
Niš, 15/28. jul 1914. godine
(telegrafskim putem)

Danas u podne austrougarska vlada je Srbiji objavila rat putem otvorenog telegrama srpskoj vladi.

Br. 47

Dr M. Spalajković, poslanik u Petrogradu
Gospodinu Sazonovu, ruskom ministru inostranih poslova
Petrograd, 15/28. jul 1914. godine

Ekselencijo,

Čast mi je da Vas obavestim, Ekselencijo, da sam od gospodina Pašića primio sledeći hitan telegram poslat iz Niša u 2.10 popodne.

"Danas u podne austrougarska vlada je Srbiji objavila rat putem otvorenog telegrama srpskoj vladi."

Čast mi je da Vas obavestim, Ekselencijo, o ovom aktu za žaljenje, koji je jedna velika sila imala hrabrosti da učini protiv jedne male slovenske zemlje koja tek što je izašla iz dugog niza herojskih, ali iscrpljujućih bitaka, i molim da mi dozvolite da, u ovoj prilici od krajnje ozbiljnosti za moju zemlju, izrazim nadu da će ovaj akt, koji narušava mir u Evropi i izaziva revolt njene savesti, osuditi celokupan civilizovani svet i da će biti strogo kažnjen od strane Rusije, zaštitnika Srbije.

Molim Vas, Ekselencijo, da budete ljubazni da ovu molbu celog srpskog naroda prenesete Njegovom Carskom Veličanstvu.

Koristim ovu priliku da Vas uverim, Ekselencijo, u svoju lojalnost i poštovanje.

Čast mi je...itd.

Br. 48

Gospodin Sazonov, ruski ministar inostranih poslova
Dr M. Spalajkoviću, poslaniku u Petrogradu
Petrograd, 17/30. jul 1914. godine

Gospodine,

Imao sam čast da primim vašu notu od 15/28. jula 1914. godine, kojom ste mi preneli sadržaj telegrama Njegove ekselencije, gospodina Pašića, u pogledu rata koji je Austro-Ugarska objavila Srbiji. Iskreno žalim zbog ovog tužnog događaja i neću propustiti da molbu srpskog naroda, čiji ste vi tumač, iznesem pred Njegovo Veličanstvo.

Čast mi je...itd.

Br. 49

Gospodin N. Pašić, predsednik vlade i ministar inostranih poslova
Dr M. Jovanoviću, otpravniku poslova u Berlinu
Niš, 22. jul/4. avgust 1914. godine
(telegrafskim putem)

Molim vas da obavestite carsku vladu da ste dobili instrukcije da napustite Nemačku, zajedno sa osobljem Poslanstva i Konzulata. Treba da krenete odmah.

Br. 50

Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Srbije
Nemačkom poslanstvu u Nišu
Niš, 21. jul/6. avgust 1914. godine

Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Srbije ima čast da obavesti Carsko Poslanstvo da, s obzirom na ratno stanje koje sada postoji između Srbije i Austro-Ugarske, kao i između Rusije i Nemačke, saveznika Austro-Ugarske, vlada Kraljevine Srbije, imajući u vidu solidarnost svojih interesa s Rusijom i njenim saveznicima, smatra da je misija barona Gizlingena, carskog nemačkog opunomoćenog poslanika i izvanrednog izaslanika, okončana. Vlada Kraljevine Srbije moli da Njegova ekselecija napusti srpsku teritoriju, zajedno sa osobljem Poslanstva. U prilogu se dostavljaju potrebne putne isprave.

Br. 51

Dr M. Jovanović, otpravnik poslova u Berlinu
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Berlin, 24. jul/6. avgust 1914. godine

Prilikom moje posete državnom podsekretaru, gospodinu Cimermanu, u cilju prekida diplomatskih odnosa, on je za vreme razgovora izjavio da je Nemačka oduvek gajila prijateljska osećanja prema Srbiji, kao i da žali što su zbog političkog grupisanja naši odnosi morali da budu prekinuti. On okrivljuje jedino Rusiju kao podstrekača razvoja do kojeg je došlo i koji će imati ozbiljne posledice za sve zemlje. Da Rusija u poslednjem trenutku - baš kada se činilo mogućim da bi se oružani sukob mogao izbeći - nije naredila mobilizaciju svih svojih snaga, ne bi bilo rata, jer je Nemačka iskoristila sav svoj uticaj u Austro-Ugarskoj kako bi se došlo do sporazuma s Rusijom. Austro-Ugarska bi se verovatno zadovoljila okupacijom Beograda, kada bi počeli pregovori u cilju regulisanja odnosa Srbije i Austrije.

Br. 52

Gospodin Jov. M. Jovanović, poslanik u Beču
Gospodinu N. Pašiću, predsedniku vlade i ministru inostranih poslova
Niš, 3/ 16. avgust 1914. godine

Gospodine,

Od 17/30. juna srpsko poslanstvo u Beču bilo je praktično okruženo policijom i žandarmima dok je osoblje bilo pod stalnim prismotrom. Naše kretanje i naše komunikacije sa spoljnim svetom su, kao što možete zamisliti, bili krajnje otežani; stav stanovništva prema poslanstvu i njegovom osoblju bio je gotovo preteći.

Početakom jula čak i telegrafska komunikacija s Vama postala je teška, dok su se stvari razvijale takvom brzinom da nisam mogao da vas izveštavam o događajima koji su prethodili našem oružanom konfliktu sa Austro-Ugarskom. Zbog toga to činim sada.

Do kraja juna činilo se da se celokupno pitanje sarajevskog zločina normalno razvija. Međutim, početkom jula dogodila se promena što se tiče pitanja posledica sarajevske afere. Nije bilo opipljivih dokaza da je došlo do radikalne promene, ali je bilo izvesnih nejasnih indicija i simptoma koji su ukazivali na postojanje nekih skrivenih namera. Pre svega, bečka i budimpeštanska štampa, u skladu sa instrukcijama koje je dalo Ministarstvo inostranih poslova, prestala je objavljivati izveštaje o sudskoj istrazi o sarajevskom zločinu. Štampa je takođe počela da celu stvar prikazuje kao pitanje koje se mora rešiti isključivo između Srbije i Austro-Ugarske - u krajnjem slučaju ratom.

Štaviše, nemačka ambasada je vodećim bečkim listovima prenosila izjave u tom smislu. Izuzeci su bili: poluzvanični Fremdenblatt, koji je uopšte uzev, umereniji po tonu svojih članaka; Die Zeit; i Arbeiter Zeitung.

Istovremeno sa ovim novim stavom štampe, došlo je do veoma uskomešanog stanja na Berzi, koje nije zabeleženo u toku celog perioda novijih događaja na Balkanu. I u privatnim razgovorima i u visokim finansijskim krugovima izjavljilo se da je "obračun sa Srbijom" jedini način da se izađe z opšte finansijske i ekonomske krize koja vlada u Austro-Ugarskoj još od aneksije Bosne i Hercegovine. U tajnim instrukcijama naređeno je da se zlato postepeno povuče iz cirkulacije i došlo je do odgovarajućeg porasta kursa razmene.

Dalja indicija je bilo nespretno objašnjenje koje je dato o razlozima koji su naveli ministra rata, Kroatina, kao i načelnika Generalštaba, Hecendorfa, da prekinu odsustvo i vrate se u Beč. Načelnik Štaba je stalno putovao na jug, istok i sever Austrije, a u to vreme je imao i razgovor s načelnikom Generalštaba Nemačke, grofom Moltkeom, u Češkoj, mislim da je to bilo u Karlsbadu.

Svi rezervisti koji su pozvani na junske manevre u Bosni i Hercegovini bili su zadržani i nakon isteka utvrđenog roka.

Ukupan broj vojnika koji pripadaju stalnom sastavu u Austro-Ugarskoj a kojima je dozvoljeno da odu na kratko odsustvo zbog žetvenih radova i obavljanja drugih privatnih poslova bio je mnogo veći nego obično; istovremeno oni čije su dužnosti bile vojno-administrativnog karaktera bili su pozivani u sve većem broju.

Još jednu indiciju predstavljali su nejasni odgovori na nekoliko interpelacija u mađarskom Dietu, koje je dao mađarski predsednik vlade, grof Tisa, državnik koji je po pravilu bio veoma jasan u svojim političkim izjavama.

Stav Balplaca bio je naročito karakterističan. Nije bilo uobičajenih sedmičnih prijema kod grofa Berhtolda. U Balplacu su odjednom prestali da raspravljaju o sarajevskom zločinu sa predstavnicima stranih zemalja; ili, ukoliko bi se rasprava ipak otpočela, činilo se da su o toj stvari date instrukcije; odnosno o njoj se govorilo svakome na takav način da se rasprše sva strahovanja i sumnja da Austro-Ugarska priprema neke ozbiljne korake protiv Srbije. Oni su priznavali da će se prema Beogradu preduzeti neki koraci čim rezultati sudske istrage u dovoljnoj meri utvrde povezanost Beograda sa zločinom u Sarajevu. Ali je istovremeno rečeno da ti koraci neće biti takvi da daju razloga za zabrinutost. Ruski ambasador koji je o tome razgovarao više puta sa grofom Forgahom, u odsustvu grofa Berhtolda, nije mogao da otkrije pravu prirodu namera Austrije. Gospodin Šebeko mi je rekao da mu je grof Sapari, austrougarski ambasador u Petrogradu, koji je, iz porodičnih razloga, kratko boravio u Beču, rekao da će koraci koji će se preduzeti prema Beogradu biti pomirljive prirode. Prema gospodinu Šebeku, grof Sapari je takođe uveravao gospodina Sazonova da austrougarska nota koja se namerava uputiti Srbiji neće biti takva da pruži razlog za bilo kakvo nezadovoljstvo Rusije. Francuskom ambasadoru, gospodinu Dimenu, koji je, po instrukcijama svoje vlade, skrenuo pažnju Balplaca na komplikacije koje bi mogle iskrsnuti ukoliko eventualni zahtevi koji se nameravaju postaviti Srbiji ne bi bili umereni po svom karakteru, glavni podsekretar, baron Makio, je rekao da će austrougarska vlada, ceneći prijateljsku i pomirljivu akciju francuske vlade, postaviti samo takve zahteve u noti srpskoj vladi, koje će Srbija moći da prihvati bez teškoće. Ambasadorima Trojne Antante ukazao sam na činjenicu da bi takvo uveravanje itekako moglo da prikriva pravu prirodu namera austrougarske vlade, kao i da bi se sile Trojne Antante tada mogle naći pred svojevrsnim svršenim činom koji bi Evropa bila prinuđena da prihvati kako bi izbegla opšti evropski rat.

Štaviše, kurs koji je sledio Balplac bio je relativno uspešan budući da su sve moje kolege koje sam viđao u tom periodu manje ili više prestale da veruju da Austro-Ugarska razmišlja o bilo kakvom ozbiljnom koraku koji bi izazvao komplikacije Evropi. Mnogi članovi diplomatskog kora bili su toliko čvrsto uvereni u to da su se u to vreme pripremali da napuste Beč i odu na duže odsustvo u razna banjska mesta.

Ipak, bilo je poznato da se u Ministrastvu inostranih poslova priprema nota koja će svakako sadržavati optužbe protiv Srbije, kao i zahteve Austro-Ugarske. Taj zadatak je poveren grofu Forgahu, bivšem austrougarskom poslaniku u Srbiji. Istovremeno opšte uverenje je bilo da je, kad je reč o stranim predstavnicima, nemački ambasador, gospodin fon Čirski, jedini koji je obaveštavan o noti čak do najsitnijih detalja, dok sam ja imao razloga da verujem da on takođe saraduje i u njenoj pripremi. S obzirom na gore navedeno, predstavnici prijateljskih sila složili su se sa mnom u razmišljanju da će se u noti postaviti veoma teški uslovi za Srbiju, ali da neće biti

neprihvatljivih zahteva. Kada je sadržaj note objavljen svi su bili iznenađeni, da ne kažem zaprepašćeni.

Na isti način kao što je sadržaj note držan u tajnosti, slična tajnovitost je postojala u vezi sa datumom njenog uručenja. Na sam dan kada je nota uručena u Beogradu, francuski ambasador je produžio razgovor sa glavnim podsekretarom u Ministarstvu inostranih poslova - grof Berhtold je i tom prilikom bio u lšlu - o sadržaju note. Ipak baron Makio nije rekao gospodinu Dimenu da će nota biti predata istog popodneva u Beogradu, niti da će biti objavljena u štampi narednog dana.

Čim je u bečkim listovima ujutro 11/24. jul 1914. godine objavljen sadržaj note, koju je baron Gizl predao srpskoj vladi, prijatelje Srbije i mira u Evropi preplavilo je osećanje velikog neraspoloženja. Tek tada je shvaćeno da bi mogle uslediti ozbiljne komplikacije za Evropu, mada se nije verovalo da austrougarska vlada ima nameru da ih izazove. Ovo osećanje potištenosti pojačavali su ton u kome su napisani članci u bečkim listovima, sa izuzetkom listova Die Zeit i Arbeiter Zeitung, kao i demonstracije na ulicama koje su jasno pokazivale da bi rat bio dobrodošlo rešenje - rat protiv Srbije, razume se.

Toga dana, nakon dva ili tri razgovora, shvatio sam da je oružani sukob između Srbije i Dvojne Morahije neizbežan, čak i ukoliko bi Srbija prihvatila sve zahteve sadržane u austrougarskoj noti, od početka do kraja. Stav naroda na ulicama prema poslanstvu bio je takav da sam očekivao čak fizičke napade na članove osoblja.

Francuski ambasador, britanski ambasador kao i ruski otpravnik poslova, bili su mišljenja da korak koji je preduzela Austro-Ugarska treba smatrati ne notom, već ultimatuumom. Oni se nisu slagali s formom, sadržajem, a ni s rokom postavljenim u noti; takođe su izjavili da je neprihvatljiva.

Za vreme razgovora s njima o predmetu note istakao sam da će oni delovi u kojima se u noti govori o naređenju Kralja vojsci, o otpuštanju oficira i vladinih zvaničnika, a posebno deo u kojem se govori o saradnji austrougarskih zvaničnika u "Suzbijanju subverzivnog pokreta u Srbiji uperenog protiv teritorijalnog integriteta Monarhije", biti neprihvatljivi, budući da su nespojivi sa dostojanstvom i suverenitetom Srbije. Samo pobednički rat, rekao sam, mogao bi iznuditi prihvatanje uslova koji su toliko ponižavajući za jednu nezavisnu državu. U odgovoru na njihov upit da li bi možda bilo bolje da se prihvate uslovi i za sada izbegne rat, rekao sam da je austro-ugarska nota koja je u stvari ravna objavi rata Srbiji, formulisana na takav način da, čak i ukoliko bi Srbija bezrezervno prihvatila sve uslove, Austro-Ugarska bi ipak našla izgovor da njena vojska umaršira u Srbiju u bilo koje vreme. Austro-Ugarska je sastavila takvu notu u uverenju da će se sukob ograničiti na Srbiju i Austro-Ugarsku.

Za gospodina Dimena, za ser M. de Bunsena, kao i za ruskog otpravnika poslova, neočekivani karakter note bio je razlog ne samo za iznenađenje već i za veliku uznemirenost, s obzirom na komplikacije za koje su strahovali da bi mogle uslediti. Ruski ambasador, gospodin Šebeko, pre nego što je nota uručena, u više prilika je izjavio svojim kolegama da Rusija ne bi mogla ostati ravnodušna na bilo kakav korak koji bi Austro-Ugarska preduzela, a koji bi imao za cilj ponižavanje Srbije. Takođe je izrazio isto mišljenje i u Balplacu. Otuda strahovanje trojice

ambasadora koji su odmah predvideli mogućnost rata između Rusije i Austro-Ugarske.

Dan posle uručenja note, princ Kudačev je posetio grofa Berhtolda da bi razgovarao o toj stvari. U odgovoru na njegovu izjavu da je nota, takva kakva je, neprihvatljiva i da Rusija ne može s ravnodušnošću gledati na ponižavanje Srbije, grof Berhtold je rekao da je Austro-Ugarska bila obavezna da preduzme taj korak s obzirom da je ugroženo i samo njeno postojanje; da ne može da povuče ili izmeni zahteve postavljene u noti, kao i da on smatra da se sporna stvar odnosi samo na Srbiju i Austro-Ugarsku i da nijedna druga sila nema osnova za mešanje.

Odgovor grofa Berhtolda nije ostavljao nikakvih sumnji u pogledu namera Austro-Ugarske da kazni Srbiju silom oružja bez pristanka Evrope. Iz razgovora koje sam u to vreme imao sa ambasadorima Trojne Antante - koji su kako meni tako i osoblju poslanstva u toku celog tog teškog perioda ukazivali svaku moguću ljubaznost i pažnju - činilo se sasvim jasno da je Austro-Ugarska dobila uveravanje, i da se osećala ubeđenom, da će srpsko-austrougarski sukob biti lokalizovan, jer inače ne bi odlučila da uputi notu koja je bez sumnje značila rat. Takođe je bilo jasno da je Austro-Ugarska bila uverena u taj utisak naročito - a možda i jedino - od strane gospodina fon Čirskog, nemačkog ambasadora u Beču. Gospodin fon Čirski je bio jedini koji je mislio i čak javno izjavljivao da će Rusija ostati mirna dok Austro-Ugarska ne završi svoju kaznenu ekspediciju protiv Srbije. Izjavio je da će ruski ministar inostranih poslova lako staviti pod kontrolu panslaviste kao što je to učinio prethodne godine, kao i da Rusija nije raspoložena da u ovom trenutku otpočinje raspravu o mnogim spornim pitanjima u Evropi i Aziji koja su za nju glavna briga. Prema gospodinu fon Čirskom neophodno je Srbiji dati lekciju. Rusija nema prava da se meša. Što se tiče Nemačke, rekao je, ona je u najpotpunijem smislu reči svesna šta čini kada Austro-Ugarskoj pruža podršku u ovoj stvari.

Ove izjave gospodina fon Čirskog navele su mnoge na mišljenje da Nemačka želi da izazove rat u Evropi na osnovu toga da je bolje voditi rat s Rusijom pre nego što ova završi svoju reorganizaciju vojske, tj. pre proleća 1917. godine. O ovom stanovištu se ranije slobodno raspravljalo i čak pisalo u Beču. "Što se stvar duže odlaže, šanse za uspeh Trojnog saveza će biti sve manje." S druge strane, do mene u Beču stizale su glasine iz najautoritativnijih diplomatskih izvora u Berlinu u smislu da Vilhelmštrase ne odobrava politiku Austrije u ovom pitanju, kao i da je gospodin fon Čirski prekoračio svoje instrukcije.

Ruski ambasador, gospodin Šebeko, po svom povratku iz Petrograda, učinio je sve što je bilo u njegovoj moći da u Balplacu dobije produženje kratkog roka koji je postavljen srpskoj vladi za odgovor na austrougarsku notu, kao i da nađe način koji bi mogao dovesti do razmene mišljenja između Beča i Petrograda povodom pitanja u celini, ali do 13/26. jula, kada smo se sastali, njegovi naponi nisu urodili plodom. Iz razgovora koje sam tada vodio s njim shvatio sam da se na austrougarsku notu, po njenom sadržaju i formi, gleda kao na izazov Rusiji, a ne Srbiji, i da Rusija neće dozvoliti poniženje Srbije, čak i po cenu rata.

Na dan mog odlaska iz Beča, gospodin Šebeko mi je rekao da, uprkos mnogim velikim teškoćama koje treba prevazići, ima izgleda da se dođe do rešenja kojim bi se mogao izbeći oružani sukob putem razgovora između ruske vlade i grofa Saporija. Međutim, u Beču je preovladalo osećanje potištenosti čim su počeli da se šire izveštaji da će austro-srpski konflikt dovesti do rata između Rusije i Dvojne Monarhije.

DODATAK

DEPEŠA BRITANSKOG AMBASADORA U RIMU KOJA SADRŽI IZVEŠTAJ O GOVORU KOJI JE 5. DECEMBRA 1914. GODINE ODRŽAO GOSPODIN DJOLITI, BIVŠI PREDSEDNIK VLADE ITALIJE

Br. 1

Ser Renel Rod, britanski ambasador u Rimu
Ser Edvardu Greju, državnom sekretaru za inostrane poslove

Gospodine,

U vezi s mojom depešom koja nosi jučerašnji datum u kojoj izveštavam o izglasavanju poverenja vladi do kojeg došlo u italijanskom Donjem domu, čast mi je da vas obavestim da je, u svom govoru kojim je zaključena rasprava, gospodin Djoliti izjavio, objašnjavajući i opravdavajući stav Italije kada je odlučila da se izdvoji od saveznika i ostane neutralna, da je 9. avgusta 1913. godine, dok je bio odsutan iz Rima, primio telegram od ministra inostranih poslova, pokojnog markiza di San Djulijana, koji glasi:

"Austrija je saopštila nama i Nemačkoj svoju nameru da preduzme akciju protiv Srbije, i takvu akciju definiše kao odbrambenu, nadajući se da će u operaciju uključiti casus foederis Trojne alijanse, za koji ja, naprotiv, verujem da neprimenljiv. Nastojim da organizujem udruženi napor s Nemačkom kako bih sprečio takvu akciju od strane Austrije, ali će možda biti neophodno da se jasno izjavi da mi ne smatramo takvu akciju, ukoliko bi bila preduzeta, kao odbrambenu, te da stoga ne smatramo da ima mesta casus foederis."

Odgovor gospodina Djolitija bio je sledeći:

"Ako Austrija bude intervenisala protiv Srbije, jasno je da se casus foederis ne može utvrditi. To je korak koji ona preuzima na svoju ruku, budući da nije reč o pitanju odbrane, s obzirom na to da niko ne pomišlja da je napadne. Neophodno je da se Austriji da izjava u tom smislu na najzvaničniji način, i moramo se nadati akciji od strane Nemačke da odvrati Austriju od ove krajnje opasne avanture."

To je učinjeno, rekao je, i akcija Italije nije ni u kom pogledu narušila odnose s njenim saveznicima. Ovo pitanje je objasnio kako bi u očima Evrope bilo jasno da je Italija delovala potpuno lojalno, kao što će činiti do kraja.

Zanimljivo je primetiti da je narednog dana, 10. avgusta, potpisan Bukureštanski mir, protiv kojeg je Austrija bila spremna da izrazi rezerve.

Renel Rod, s.r.

Br. 2

Govor gospodina Djolitiya pred italijanskim Većem deputata 5. decembra 1914. godine

(Prevod prema zvaničnom izveštaju o zasedanju Veća)

Gospodin Djoliti: Predsednik Saveta, kada je govorio o deklaraciji o neutralnosti koju je Italija proglasila pre izbijanja rata, podsetio je na činjenicu da je ta odluka bila predmet žučnih rasprava i podeljenih mišljenja, ali da je kasnije, kako u Italiji tako i u inostranstvu, postepeno preovladalo mišljenje da mi samo koristimo pravo koje nam je obezbeđeno.

Prema tome, budući da držim da se smatra da je lojalno poštovanje međunarodnih ugovora od strane Italije izvan svake mogućnosti osporavanja -- (Čujmo, čujmo) -- smatram svojom dužnošću da podsetim na presedan kojim se dokazuje da je tumačenje koje je vlada dala o Ugovoru Trojnom savezu ispravno, kao i da je priznato kao ispravno u identičnim okolnostima od strane savezničkih sila.

Za vreme Balkanskog rata, 9. avgusta 1913. godine, oko godinu dana pre izbijanja ovog rata, za vreme moje odsutnosti iz Rima, primio sam od mog uvaženog kolege, gospodina di San Djuliana, sledeći telegram:

"Austrija je saopštila nama i Nemačkoj svoju nameru da preduzme akciju protiv Srbije, i takvu akciju definiše kao odbrambenu, nadajući se da će uključiti u operaciju casus foederis Trojnog saveza za koji ja, naprotiv, smatram da je neprimenljiv.

(Senzacija)

"Nastojim da organizujem udruženi napor s Nemačkom kako bi se sprečila takva akcija od strane Austrije, ali će možda biti neophodno da sa jasno izjavi da mi ne smatramo takvu akciju, ukoliko bi bila preduzeta, kao odbrambenu, te da stoga ne smatramo da ima mesta casus foederis.

"Molim vas pošaljite mi telegram u Rim da li ste saglasni."

Odgovorio sam:

"Ako Austrija bude intervenisala protiv Srbije, jasno je da se casus foederis ne može utvrditi. To je korak koji ona preduzima na svoju ruku budući da nije reč o pitanju odbrane, s obzirom da niko ne pomišlja da je napadne. Neophodno je da se Austriji da izjava u tom smislu na najzvaničniji način, i moramo se nadati akciji od strane Nemačke da odvratiti Austriju od ove krajnje opasne avanture." (Čujmo, čujmo)

Zauzet je ovakav kurs i naše tumačenje je bilo podržano i priznato kao ispravno budući da naša akcija nije ni na koji način narušila naše odnose s dvema savezničkim silama. Izjava o neutralnosti koju je dala aktuelna vlada je, prema tome, u svakom pogledu u skladu s presedanima u italijanskoj politici i takođe u skladu s tumačenjem Ugovora o savezništvu, koji

su saveznici već prihvatili.

Želim da podsetim na ovo, jer mislim da je ispravno da u očima cele Evrope treba da izgleda da je Italija u potpunosti ostala lojalna poštovanju svojih obećanja. (Glasan aplauz).

Želeo bih da dam veoma kratku izjavu u cilju objašnjenja mog glasa o ovom pitanju. Odobravam vladin program oružane i budne neutralnosti radi očuvanja vitalnih interesa Italije. Uvaženi predsednik Saveta je pravilno rekao da ogroman uskomešanost postaje sve veća svaki dan i da niko ne može da predvidi kraj. Ogromni vojni i finansijski resursi koje zaraćene strane imaju na raspolaganju isključuju mogućnost skorog okončanja sukoba. Sve dok ne postane nužno da izađemo na scenu da bismo očuvali svoje vlastite vitalne interese, svi treba lojalno da poštujemo neutralnost, jer samo takvim lojalnim poštovanjem možemo očuvati netaknutim veliki izvor snage koji predstavlja sloboda akcije. (Glasan aplauz).

U ovom sukobu, koji je bez presedana u istoriji, politički život Italije može biti doveden u pitanje. Stoga je neophodna najveća obazrivost svih; a iznad svega je neophodno da, ne samo da Vlada i parlament, već i ona velika snaga, štampa -- (Čujmo, čujmo) -- udruženo bdiju nad velikim interesima Italije i da se samo sete da su i oni Italijani. (Glasan aplauz).

U zaključku, iz dna duše izražavam nadu da ljudi koji u ovom odsudnom trenutku imaju odgovornost vlade mogu zaslužiti potpunu zahvalnost naše zemlje. (Glasni uzvici i aplauz, za vreme kojeg su mnogi poslanici prilazili govorniku i čestitali mu).

Naknadna izjava (1918) princa Karla Maksa Lihnovskog, nemačkog ambasadora u V.Britaniji od 1912-1914. godine

Pitanje odgovornosti

Sve zvanične publikacije pokazuju, a ne opovrgava se u našoj Beloj knjizi, koja zbog oskudnosti svog sadržaja i propusta u njoj predstavlja ozbiljnu optužbu protiv nas, da smo mi:

1. Podsticali grofa Berhtolda da napadne Srbiju, mada nije bio u pitanju nikakav nemački interes a opasnost od svetskog rata nam je morala biti poznata. Pritom je potpuno nevažno da li smo bili upoznati s tačnom formulacijom ultimatumu.

2. U periodu od 23. do 30. jula 1914. godine, kada je gospodin Sazonov naglašeno izjavljivao da ne bi mogao tolerisati napad na Srbiju, mi smo odbacili predloge V.Britanije o posredovanju, mada je Srbija, pod pritiskom Rusije i V.Britanije, već prihvatila ultimatum gotovo u potpunosti i mada se sporazum o dva sporna pitanja mogao lako postići, a grof Berhtold je čak bio spreman da se zadovolji odgovorom Srbije.

3. Na dan 30. jula, kada je grof Berhtold pokazao da je voljan da promeni kurs, mi smo uputili

ultimatum u Sankt Petersburg i to samo zbog mobilizacije u Rusiji i bez obzira na to što Austrija nije bila napadnuta; dana 31. jula objavili smo rat Rusima, mada je car dao reč da neće dozvoliti da nijedan jedini vojnik maršira sve dok traju pregovori. Tako smo smišljeno uništili mogućnost mirnog rešenja.